

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра податків та фіскальної політики

ТУРКОВСЬКА Ольга Андріївна

**Оптимізація податкових надходжень у контексті
формування бюджетних ресурсів держави /
Optimization of Tax Receipts in the Context of
Formation of Budget Resources of the State**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійна програма - Фіскальне адміністрування

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ФФАм-21
О. А. Турковська

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, А. Я. Кізима

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

" ___ " _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Луцик**

ТЕРНОПІЛЬ - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 Податкові надходження як основа формування бюджетних ресурсів держави.....	5
1.1. Зміст поняття «податкові надходження».....	5
1.2. Критерії оптимізації податкових надходжень.....	10
Висновки до 1 розділу.....	17
РОЗДІЛ 2 Прагматизм оптимізації податкових надходжень в контексті формування бюджетних ресурсів держави	19
2.1. Аналіз виконання плану податкових надходжень.....	19
2.2. Аналіз ефективної ставки податків як передумова процесу оптимізації податків.....	28
Висновки до 2 розділу.....	34
РОЗДІЛ 3 Вектори вдосконалення процесу оптимізації податкових надходжень в умовах дефіциту бюджетних ресурсів	35
3.1. Зарубіжний досвід мобілізації податкових надходжень в умовах кризових явищ.....	35
3.2. Вдосконалення функціонування податкової системи України як фактор збільшення податкових надходжень до бюджетів.....	41
Висновки до 3 розділу.....	48
Висновки.....	49
Список використаних джерел.....	53

ВСТУП

У сучасних умовах бюджети виконують роль накопичення фінансових ресурсів, які необхідні як для здійснення державою своїх функцій, зокрема таких як фінансування соціально – культурної сфери, потреб обороноздатності, соціальні виплати населенню, так і для потреб розвитку окремих територій (регіонів), особливо в умовах децентралізації. Це відбувається за допомогою процесу мобілізації грошових ресурсів, у тому числі і за допомогою податків, так і їх справедливого розподілу. Центральне місце у формуванні дохідних частин бюджетів займають податкові надходження.

Актуальність теми дослідження обумовлена цілком зрозумілою необхідністю в'яснення місця і ролі податкових надходжень у формуванні бюджетних ресурсів держави, і зокрема важливістю процесу їх оптимізації в умовах кризових економічних явищ.

Основні напрямки здійснення процесу оптимізації податкових надходжень з метою формування бюджетних ресурсів обґрунтовані у численних працях вітчизняних таких науковців як В.Андрущенко, В.Дем'янишина, О.Десятнюк, А.Крисоватого, І.Луніної, А. Луцика, В.Мельника, А.Соколовської, В.Суторміної, Л.Тарангул, В.Федосова та ін.

Основна *мета* роботи полягає в обґрунтуванні місця податкових надходжень у бюджетах України та окреслення основних шляхів їх оптимізації з метою формування достатніх фінансових ресурсів, як держави, так і окремих територій.

Мета роботи обумовила і виконання наступних *завдань*:

- дати визначення поняття податкові надходження;
- визначити фіскальну роль податкових надходжень у дохідних частинах бюджетів;
- визначити основні чинники впливу на виконання дохідних частин бюджетів за рахунок податкових надходжень;
- окреслити основні вектори досконалення процесу мобілізації

податкових надходжень до бюджетів різних рівнів з врахуванням зарубіжного досвіду.

Об'єктом дослідження бюджетні ресурси держави, які формуються за рахунок податкових надходжень.

Предметом дослідження є оптимізація податкових надходжень з метою формування бюджетних ресурсів.

Науково-методичною та інформаційною базою роботи є законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування дохідної частини Державного бюджету, праці науковців з тематики дослідження, матеріали Міністерства фінансів України, Державної податкової служби України, Державної митної служби України, Державної служби статистики України, Державного казначейства України.

В дослідженні застосовано логіко-діалектичний *метод* пізнання, методи системного аналізу, абстракції, синтетичних оцінок, метод багатовимірного статистичного аналізу, групувань, вибірок тощо.

Наукова новизна роботи полягає у важливості податкових надходжень у формуванні дохідних частин бюджетів України та окресленні найважливіших напрямів удосконалення процесу оптимізації податкових платежів в сучасних умовах, зокрема в умовах економічної кризи.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання основних рекомендацій щодо підвищення ефективності формування дохідної частини державного бюджету за рахунок оптимізаційних рішень стосовно податкових надходжень.

Апробація результатів роботи. Результати дослідження пройшли апробацію на студентській науковій конференції «Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів».

Робота складається з вступу трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний текст роботи викладений на 52 сторінках, містить 13 таблиць, 11 рисунків, список використаних джерел містить 61 найменування.

РОЗДІЛ 1

ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ

1.1 Зміст поняття «податкові надходження»

Формування доходів бюджетів є важливим і нагальним питанням для всіх учасників економічних процесів у країні. На сьогоднішній день в залежності від цілей фіскального регулювання існують різні концепції щодо моделей формування доходів бюджету. На думку Н.Савчук вони зводяться до «наступних: 1) концепція, яка базується на максимізації доходів держави. Відповідно, це передбачає збільшення кількості податків, зростання податкових ставок, скорочення податкових пільг. Ці заходи мають на меті збільшення податкових надходжень до бюджету, але вони можуть призвести до зниження ділової активності, трансформації офіційної економіки в тіньову; 2) концепція економічного розвитку, яка передбачає зменшення податкового навантаження та зниження рівня бюджетних видатків, насамперед соціальних програм, що може призвести до зростання рівня соціальної напруги у суспільстві; 3) змішаний підхід, який передбачає високий рівень податків та фінансування масштабних соціальних програм, що відповідно буде потребувати пошуку паритету між фінансуванням економічних і соціальних програм»[45, 171].

Податкові надходження відіграють основну роль у бюджетно-податковому регулюванні кожної країни, є основою формування бюджетів всіх рівнів, забезпечують виконання дохідної частини бюджетів у частині податків і крім того відіграють важливу роль не тільки у процесі регулювання фінансово-економічних відносин, але і у регулюванні соціальних відносин, зважаючи на соціальну функцію податків. Вони є не єдиним, хоча і основним, а одним із джерел формування дохідної частини бюджету, поряд з неподатковими

надходженнями; доходами від операцій з капіталом; трансфертами та цільовими фондами.

Податкові надходження формуються за рахунок вилучень частини доходу у суб'єктів податкових правовідносин, які зобов'язані сплачувати податки, збори і обов'язкові платежі згідно вітчизняного законодавства.

Причому процес мобілізації податків визначається як податковим, так і бюджетним законодавством: перше визначає перелік податків, механізми справляння (Податковий кодекс), другий – пропорції розподілу між бюджетами різних рівнів (Бюджетний кодекс, Закон України про державний бюджет).

Зважаючи на існування таких основних функцій податків як фіскальна та регулююча, податки саме виступають своєрідним механізмом щодо взаємовідносин між державою і громадянами та суб'єктами підприємництва. Вони визначають характер взаємодії між державними органами управління у сфері оподаткування і громадянами, підприємствами на тій чи іншій території, особливої ваги цей процес набуває у період децентралізації. На сьогоднішній день в Україні існує проблема щодо надмірної централізації фінансових ресурсів на шкоду територіям, несправедливий розподіл між центральним і місцевими бюджетами, що не сприяє достатності фінансових ресурсів місцевими органами влади, особливо зважаючи на те, що в Україні задекларовано бажання надати більше прав органам місцевої влади, у тому числі і щодо справедливого розподілу податків (це стосується у першу чергу податку на доходи фізичних осіб). Недостатньо надати більше прав регіонам, необхідно ще й підкріпити це рішеннями щодо збільшення обсягів фінансових ресурсів, якими розпоряджаються місцеві органи влади, у тому числі і щодо податків.

На суму податкових надходжень вплив має ряд чинників, починаючи з макропоказників (валовий внутрішній продукт, індекс інфляції, обмінний курс гривні, оптовий рівень цін у промисловості, сільському господарстві, експорт, імпорту і т.д), тобто податки виступають і елементом макроекономічного регулювання до суто політичних та соціально-економічних (рис.3.1. більш

детально). Причому ряд чинників неможливо наперед прорахувати, наприклад коронавірус, що сприяє їх зменшенню.

Табл.1.1.

Класифікація податків за базою оподаткування [39]

База оподаткування	Податки (загальна класифікація)	Податки (Україна - приклад)
Дохід Прибуток/Приріст капіталу	Податок на доходи (зарплата, чайові, премії тощо); податки на процентний дохід, дивіденди, ренту та роялті; податки на приріст капіталу, розподілені доходи від інвестицій; податки на прибуток корпорацій, акціонерних товариств тощо	Податок на доходи фізичних осіб; податок на прибуток підприємств
Власність	Податки на використання, володіння чи передачу активів; податки на нерухомість (земля, житло) податки на спадщину та подарунки	Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки
Товари та послуги	Податок на додану вартість/продажі податок з обороту; акцизи; податки, які дозволяють використовувати певні товари чи займатися певною діяльністю (наприклад, податки на забруднення, податки на транспортні засоби тощо)	Податок на додану вартість Акцизний податок Екологічний податок
Міжнародні торгівля та транзакції	<ul style="list-style-type: none"> • мито, податки на імпорт • податки на експорт • податки на торгівлю валютою 	Мито (ввізне і вивізне)

Актуальною з позиції встановлення ролі і значення податкових надходжень, є аналіз класифікації податків за базою оподаткування (вона відображена у табл.1.1.).

Важливим є також встановлення фіскальної ролі податкових надходжень, а також існуючих нормативів зарахування податків і зборів до бюджетів різних рівнів, які встановлені у бюджетному законодавстві (більш детально це питання розглянемо у розділі 2 параграф 2.1).

Відбувається постійна зміна цих пропорцій стосовно тих чи інших податків, що пояснюється економічними процесами в країні, особливо процесами децентралізації: наприклад. Податок на додану вартість є основним бюджетоутворюючим податком для Державного бюджету, податок на доходи фізичних осіб – для місцевого бюджету.

Згідно Бюджетного кодексу України ст.9 під податковими надходженнями розуміють «встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори» [10]. Принагідно зауважимо, що з прийняттям Бюджетного кодексу у 2011 році, у складі податкових надходжень відображаються тільки податки, збори та обов'язкові платежі, які знайшли свої відображення відповідно у Податковому кодексі. До 2011 року у податковому і бюджетному законодавстві існувала неузгодженість стосовно обов'язкових платежів, що призводило до того, що ряд платежів, які визначались законом України «Про систему оподаткування » згідно норм бюджетного законодавства зараховувались до неподаткових надходжень та цільових фондів.

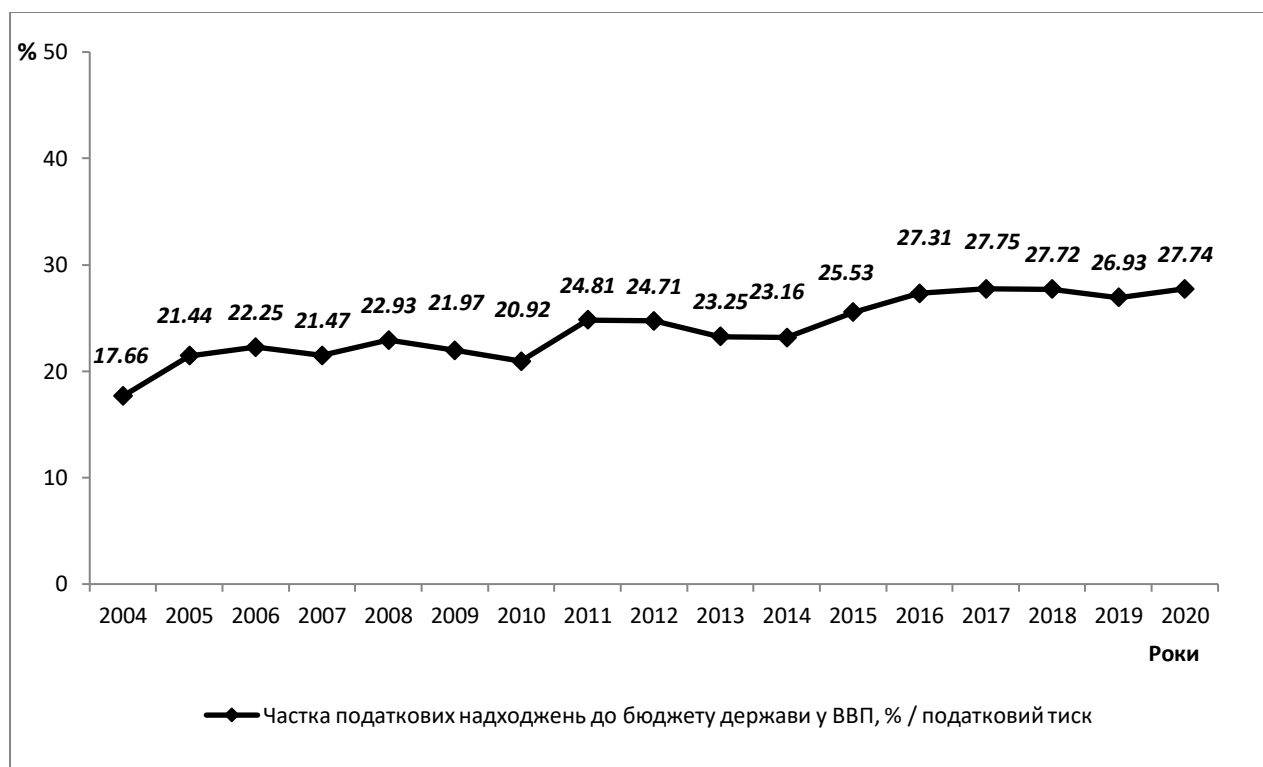
Податкові надходження розглядаються як «обов'язкові платежі юридичних і фізичних осіб, які відраховуються до бюджету з метою забезпечення загальнодержавних централізованих фондів грошовими коштами»[6]. В. Суторміна визначає оподаткування «методом акумуляції державою внутрішніх джерел формування доходів» [53].

В. Островецький ключове призначення податкових надходжень вбачає у «забезпеченні країни фінансовими ресурсами з метою фінансування державних видатків» [33].

Ю. Бойко визначає податкові надходження до бюджету як «злагоджену взаємодію усіх елементів системи, функціонування яких характеризує стан,

розвиток податкової системи загалом, зміну в динаміці під впливом зовнішніх факторів. Самі ж надходження податкових платежів формують фінансові ресурси держави, що уможлиблює виконання притаманних їй функцій» [9]

Савчук О.О. вважає, що «податкові надходження – це обов’язкові платежі, які надходять до бюджету внаслідок виконання платниками податкового законодавства» [46,139].

Рис. 1.1. Динаміка частки податкових надходжень до Державного та місцевих бюджетів України у ВВП у 2004–2020 рр., % [34;35]

Дані рис.1.1 свідчать про велику питому вагу податкових надходжень у формуванні Державного та місцевих бюджетів: відбувається постійне збільшення від 17,66% у 2004 році до 27,74% у 2020 році, практично третя частина доходів держави формується за їх рахунок.

Важливим є завдання попри збільшення суми податкових надходжень до бюджетів, у чому завжди зацікавлена держава для виконання своїх функцій, досягти їх оптимальної структури, сформувати оптимальний рівень

податкового навантаження в країні, з метою недопущення негативного впливу на масштаби підприємницької діяльності, добробут громадян.

Крім того, на суму надходжень мають вплив рівень податкової дисципліни та культури в суспільстві, стан адміністрування податків. У зв'язку з цим зростає роль Державної податкової служби України як основного суб'єкта податкових правовідносин.

Виходячи з наведених вище визначень, вважаємо, що основне призначення податкових надходжень – це забезпечення потреб держави у фінансових ресурсах у достатніх обсягах з метою фінансування її видатків. Податкові надходження є обов'язковими платежами (це визначено Податковим кодексом України, ст.67 Конституції України), які надходять у розпорядження держави (у дохідні частини бюджетів всіх рівнів) внаслідок виконання громадянами та суб'єктами підприємницької діяльності своїх зобов'язань щодо сплати податків.

1.2. Критерії оптимізації податкових надходжень

Розглядаючи питання оптимізації податкових надходжень доцільно відзначити, що в основі цього процесу необхідно використовувати основні положення щодо критеріїв проведення податкової політики. Ці критерії широко використовуються у світовій і вітчизняній практиці і вони є необхідними при формуванні політики щодо оптимального оподаткування із врахуванням інтересів всіх учасників податкових відносин. Ці критерії враховують як інтереси держави, так і інтереси податкоплатника.

При характеристиці першого критерію (рис.1.2), а саме критерію фіскальної достатності, буде прослідковуватись чітка пропорційна залежність між нормою оподаткування і величиною податкових надходжень до бюджету:

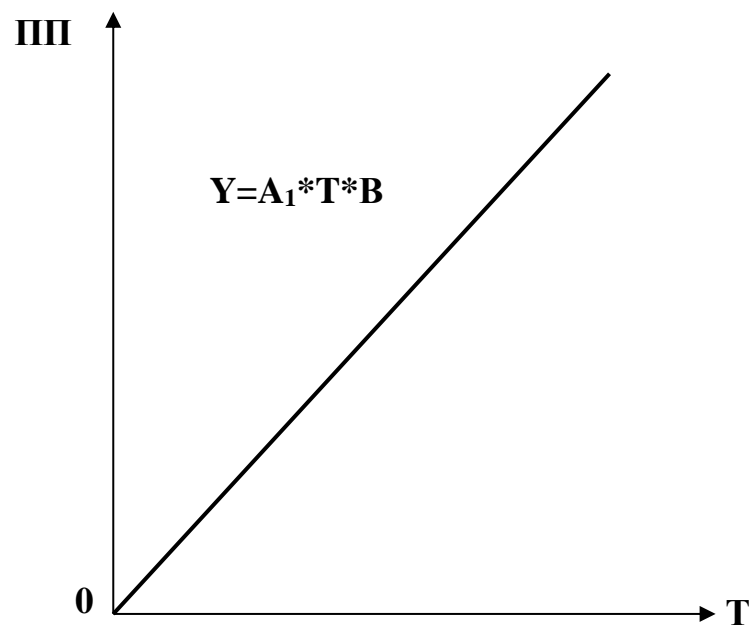
$$\text{ПН} = A_1 * T, \text{ де}$$

ПН - податкові надходження

A_1 – коефіцієнт залежності податкових надходжень від норми оподаткування.

T – норма оподаткування в країні.

Графічне зображення даного критерію наведено на рис.1.2.

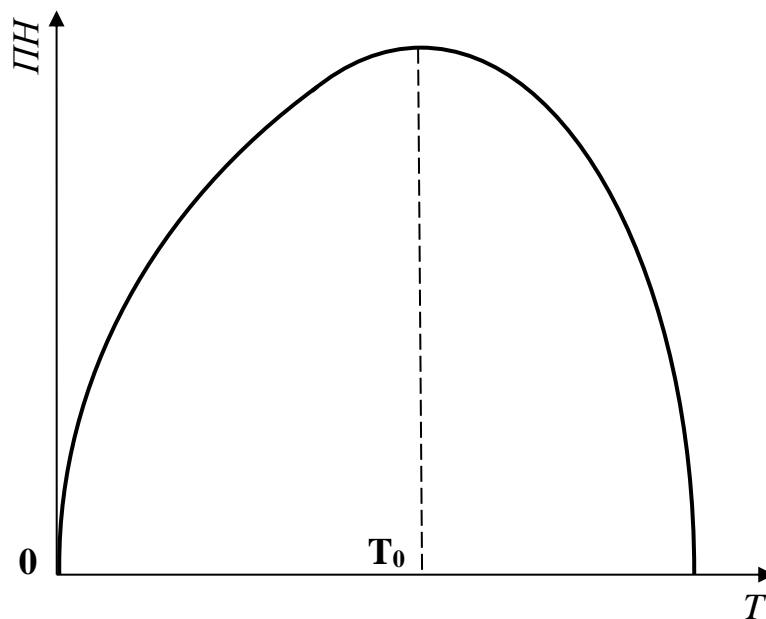

Рис. 1.2 Графік залежності податкових надходжень і рівня оподаткування в державі [24 ,45]

Цей критерій зазвичай використовують при розгляді дій держави і його суть полягає у тому, що при збільшенні норми оподаткування, відповідно збільшується загальна сума податкових надходжень. Зрозуміло, що при нульовому рівні оподаткування в країні (суто теоретичне положення), податкові надходження як такі будуть відсутні. І навпаки: при збільшенні норми оподаткування, податкові надходження до бюджетів всіх рівнів будуть збільшуватись, але темпи росту податкових надходжень будуть меншими ніж темпи росту норми оподаткування. Разом з тим, на практиці дотримання цього критерію, без врахування інших критеріїв податкової політики, часто призводить до негативних моментів, а саме до явищ ухилення від сплати

податків і відповідно до зворотнього процесу стосовно податкових надходжень, до їх зменшення.

Розглядаючи перший критерій, не можна не згадати про криву Лаффера, яка характеризує залежність між величиною податкової ставки і сумою надходжень до бюджету. Рис.1.3. якраз і характеризує цю залежність.

Рис.1.3 Крива Лаффера [24,56]

де **ПН** –податкові надходження; де

Т - ставка податку, або норма оподаткування;

Т₀ – оптимальна норма оподаткування.

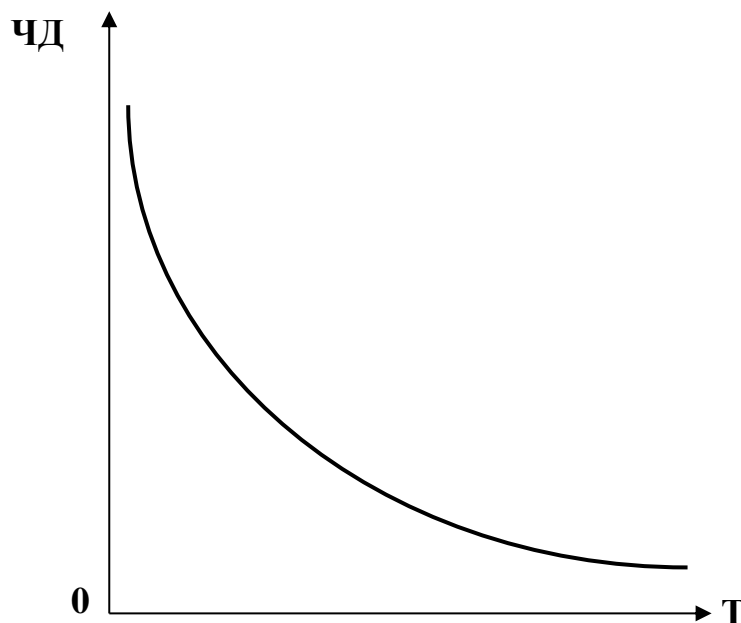
На практиці, не завжди підвищення ставки податку веде до прямо пропорційного росту доходів держави за рахунок зростання податкових надходжень, як мало би статись на перший погляд. Зазвичай, якщо ставка податку чи збору перевищує якусь об'єктивну межу, то податкові надходження не те що будуть зростати, вони скоріше всього почнуть зменшуватися. Це пояснюється тим, що високий рівень податків зменшує суму коштів у підприємця, що призводить до проблем у його фінансово-господарській

діяльності, і може закінчитись або банкрутством, або ухиленням від сплати податків.

А. Лаффер довів, що той самий за розміром дохід в державний бюджет, може бути забезпечений як при високій, так і при низькій податковій ставці. Це пояснюється тим, що низька ставка податку сприяє залученню більшої кількості підприємців, розширенню бази оподаткування, а висока ставка автоматично на початку свого введення веде до збільшення надходжень.

Якщо перший критерій аргументує позиції держави стосовно політики у податковій сфері, то другий критерій, а саме критерій економічної ефективності, враховує інтереси іншої сторони податкових відносин, зокрема суб'єктів підприємницької діяльності.

Аналіз ефективності критерію проводиться через дослідження впливу податків фінансовий результат діяльності податкоплатника (рис.1.4.).

Рис.1.4 Графік залежності величини чистого доходу і рівня оподаткування в державі [24,46]

Не викликає ніяких навіть теоретичних суперечок, твердження про те, що прибуток максимальний коли податки і податкові платежі >0 .

Відповідно, основний висновок, який ми можемо зробити аналізуючи суть цього критерію стосовно нашої теми дослідження, полягає у тому, що податкоплатники прагнуть до нульового рівня оподаткування, з метою

досягнення максимального прибутку. Знову ж таки: як і при розгляді суті першого критерію, цей варіант є ідеальним і чисто теоретичним.

Зрозуміло, що держава ніколи на такий варіант не піде, тому що це веде до відсутності у неї джерел податкових надходжень, які необхідні для її функціонування, у тому числі і для виконання соціальних функцій, що є особливо важливим. Наприклад у сучасних умовах кризових явищ.

Критерій соціальної справедливості враховує інтереси громадян-виборців.

$$\begin{aligned} \text{НД} &= \text{РД} + \text{П} + \text{ПП} \\ \text{РД} &= \text{НД} - (\text{П} + \text{ПП}) + \text{СБ} + \text{ТП} \end{aligned}$$

де, НД – номінальний дохід;

РД – реальний дохід-й аспект соціальної справедливості;

П, ПП – податки, податкові платежі;

СБ – суспільні блага;

ТП – трансфертні платежі;

Виходячи з вищенаведеного, наглядно видно, що громадяни мають бажання, щоб податки > 0 , тоді реальний дохід $>$ номінального доходу. Знову ж таки: положення чисто теоретичне і на практиці такого не буває, по крайній мірі в Україні. Навпаки, тенденція, яка спостерігається останній час, свідчить про посилення податкового навантаження, зокрема прийняття законопроекту 5600.

Графічно перший аспект цього критерію відображається наступним чином (рис.1.5.).

$$\text{РД} = \text{НД} - \text{А}_3 * \text{ТхБО}$$

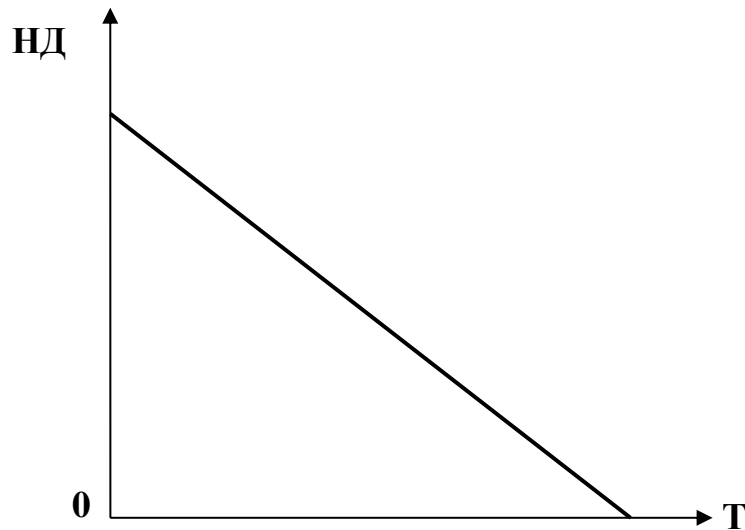
де,

РД – реальні доходи податкоплатників;

НД – номінальні доходи податкоплатників;

А_3 – коефіцієнт залежності реальних доходів податкоплатників від рівня оподаткування;

БО – база оподаткування. ,47.

Рис. 1.4 Графік залежності реальних доходів податкоплатників від рівня оподаткування [24,47]

Другий аспект критерію соціальної справедливості відображає залежність між сумою отриманих суспільних благ і нормою оподаткування (рис.1.6). Громадяни країни прагнуть, і це цілком природньо, якнайбільшої суми суспільних благ і трансфертних платежів, що фінансуються державою за рахунок перерозподілу через бюджет податкових надходжень.

$$СБ = A_4 \sqrt{T} \times ПН,$$

СБ – фінансовані з бюджету суспільні блага та трансфертні платежі;

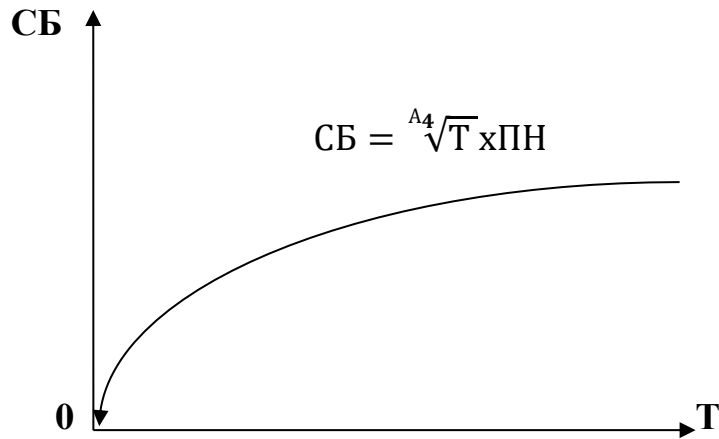
Т – рівень оподаткування;

A₄–коефіцієнт залежності величини суспільних благ від норми оподаткування;

ПН – податкові надходження [24, 48].

На наш погляд, саме ефективність даного критерію і має визначати податкову політику держави, зокрема і через процес оптимізації податків. Саме те, скільки грошових коштів держава виділить на потреби громадян і викликає суспільний резонанс.

Рис. 1.6. Графік залежності фіксованих з бюджету суспільних благ і рівня оподаткування [24,48]

Збільшення норми оподаткування T (податкових надходжень) призводить збільшення розміру суспільних благ та трансфертних платежів. Але необхідно відмітити, що така залежність не є пропорційною. Суспільні блага відстають від норми оподаткування, внаслідок дії різних чинників, наприклад внаслідок збільшення адміністративних витрат, які супроводжують надання суспільних благ та трансфертних платежів і однозначно через політику держави у сфері перерозподілу суспільних благ.

Якщо виходити з потреб оптимальної податкової політики, то кожен із вищерозглянутих критеріїв окремо існувати не може, і на практиці і не існує. В реальному суспільно-економічному житті ці критеріїв взаємопов'язані, взаємообумовлені і взаємозалежні. Внаслідок процесу врахування всіх критеріїв податкової політики визначається середня норма (рівень) оподаткування, яка при існуючій соціально-економічній доктрині у державі і повинна задовільняти всіх заінтересованих учасників процесу оподаткування.

Існують ще два критерії податкової політики, без врахування яких податкові відносини у державі не будуть ефективними і справедливими. Врахування критерію стабільності полягає у розумінні того, що будь який закон, навіть якщо він ідеальний, що саме по собі дуже рідко зустрічається, не

буде ефективно працювати внаслідок постійного внесення до нього правок і зауважень, що в українській практиці є дуже поширеним явищем.

Стабільність фіскальної політики, у цьому контексті буде означати незмінність податкового законодавства на протязі визначеного часу, бажано більш тривалого. Але поряд з тим, вона не повинна бути і догматичною, бо тоді вона буде вступати у протиріччя з реаліями часу, зі змінами у суспільстві, економіці і т.д.

Відповідно, критерій гнучкості передбачає що внаслідок змін, які відбуваються у суспільно-політичному житті, необхідно вносити зміни і доповнення в існуючі на практиці форми та методи управління, у нашому випадку, податковими процесами.

Висновки до 1 розділу

Податкові надходження займають центральне місце у формуванні дохідної частини бюджетів України, і відповідно є основним джерелом фінансування витрат. Бюджети – це фінансові плани держави і територій, роль яких особливо зростає в умовах децентралізації. Відповідно зростає і роль місцевих податків і зборів, таких як єдиний податок, а також регулюючих податків, наприклад податку на доходи фізичних осіб. Території зацікавлені у максимальній їх акумуляції у себе в бюджетах

Податкові надходження є найбільш прогнозованими джерелами формування бюджетних ресурсів, на відміну наприклад, від доходів від приватизації тощо. Саме цим фактом і викликана та увага, яка приділяється питанням вивчення сутті цієї категорії. Податкові надходження – це надходження, які формуються в результаті виконання платниками податків основних вимог Податкового кодексу щодо оподаткування їхньої діяльності.

Особливо зростає роль податкових надходжень в умовах кризових явищ, коли держава має обмежений доступ до кредитних ресурсів.

Аналіз порядку формування структури податків в Україні показав, що їх перелік відповідає світовому досвіду, а саме це і наявність у податковій системі основних прямих податків – податку на прибуток і податку на доходи фізичних осіб, непрямих – податку на додану вартість, акцизного податку і мита, місцевих податків і зборів.

Але якщо перелік податків у податковій системі України відповідає встановленим світовим стандартам, то механізм їх розрахунку, пільги щодо них, порядок адміністрування суттєво відрізняється, що впливає на їх ефективність, на показник податкового навантаження в країні.

При виробленні політики щодо оптимізації податкових надходжень з метою підвищення її ефективності, необхідно враховувати існуючі критерії податкової політики, такі як фіскальної достатності, економічної ефективності, соціальної справедливості, стабільності, гнучкості.

РОЗДІЛ 2

ПРАГМАТИЗМ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ

2.1. Аналіз виконання плану податкових надходжень

Перш ніж розглядати можливості оптимізації податкових надходжень, необхідно проаналізувати динаміку податкових надходжень до бюджетів України, щоб виявити їх важливість для формування фінансових ресурсів держави, а відповідно і для нормального функціонування економіки, зокрема її видатків.

Перш ніж переходити безпосередньо до розгляду важливості податкових надходжень як основи формування бюджетних ресурсів, окреслимо основні тенденції, які сформувались у цій сфері. Головним наслідком усіх реформ у фінансовій, а відповідно і в податковій галузі є те, що набагато більше залишається фінансових ресурсів у місцевих бюджетах, і в невеликій мірі завдячуючи перерозподілу податкових надходжень, зокрема це стосується і єдиного податку, податку на доходи фізичних осіб, акцизного податку тощо.

Як видно з даних табл.2.1. податкові надходження до зведеного бюджету України мають тенденцію до зростання: з 63,16 млрд грн. у 2004 році до 1136,7 млрд грн. у 2020 році. Така ж сама тенденція і в надходженнях до Державного бюджету: з 44,85 млрд грн. у 2004 році до 851,1 млрд грн. у 2020 році, і по питомій вазі також відбулось збільшення – з 71,01% у 2004 році до 74,9% у 2020 році.

Що стосується надходжень до місцевих бюджетів, то на цей процес великий вплив мають процеси децентралізації, які відбуваються в Україні в останні роки: збільшення абсолютних надходжень з 18,31 млрд грн. у 2004 році до 285,6 млрд грн. у 2020 році і зменшення відносного показника (питомої ваги) – з 28,99% до 25,1% відповідно.

Таблиця 2.1

**Динаміка податкових надходжень до бюджету держави у 2004–
2020 рр.[34;35]**

Роки	Податкові надходження Зведеного бюджету України, млрд грн	Податкові надходження державного бюджету		Податкові надходження місцевих бюджетів	
		обсяг, млрд грн	частка, %	обсяг, млрд грн	частка, %
2004	63,16	44,85	71,01	18,31	28,99
2005	98,07	74,48	75,95	23,59	24,05
2006	125,74	94,81	75,40	30,93	24,60
2007	161,26	116,67	72,35	44,59	27,65
2008	227,16	167,88	73,90	59,28	26,10
2009	208,07	148,92	71,57	59,15	28,43
2010	234,45	166,87	71,18	67,58	28,82
2011	334,69	261,6	78,16	73,09	21,84
2012	360,58	274,72	76,19	85,86	23,81
2013	353,97	262,78	74,24	91,19	25,76
2014	367,51	280,18	76,24	87,33	23,76
2015	507,64	409,42	80,65	98,22	19,35
2016	650,78	503,88	77,43	146,9	22,57
2017	828,16	627,15	75,73	201,01	24,27
2018	986,3	753,8	76,42	232,5	23,58
2019	1070,3	799,8	74,7	270,5	25,3
2020	1136,7	851,1	74,9	285,6	25,1

Якщо ж розглядати податкові надходження до Державного бюджету України (табл.2.2), то основним бюджетоутворюючими податками у 2020 році є податок на додану вартість – 400,6 млрд грн., акцизний податок - 138,3 млрд грн., податок на прибуток підприємств - 108,7 млрд грн., податок на доходи фізичних осіб - 93,4 млрд грн. Аналізуючи роль тих чи інших податків у Державному бюджеті України, можна замітити, що їх бюджетоутворююча роль у різні роки була різною. Так, наприклад, у 2015 році на податок на доходи фізичних осіб перевищував за надходженнями податок на прибуток підприємств, на відміну від 2020 року, а вже починаючи з 2016 році тенденція була переважання податку на прибуток підприємств над податком на доходи фізичних осіб. У загальному присутня тенденція до зростання податкових надходжень: з 409,4 млрд грн. у 2015 році до 851,1 млрд грн. у 2020 році.

Таблиця 2.2

**Податкові надходження до Державного бюджету України у 2015–2020 рр.,
млрд грн .[34;35]**

Показники	Роки					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Податкові надходження всього, з них:	409,4	503,9	627,2	753,8	799,8	851,1
податок на доходи фізичних осіб	35,2	48,3	59,9	73	87,5	93,4
військовий збір	9,2	11,5	15,1	18,7	22,4	23,9
податок на прибуток підприємств	34,8	54,3	66,9	96,9	107,1	108,7
рентна плата	39,8	44,1	48,7	45,3	46,7	52,5
податок на додану вартість	178,5	235,5	314	374,5	378,7	400,6
акцизний податок	63,1	90,1	108,3	118,9	123,4	138,3
екологічний податок	1,1	1,6	1,7	2,8	3,9	3,3
мито	40,3	20,4	24,5	27,1	30,1	30,5

У питаннях визначення важливості тих чи інших податків для формування Державного бюджету, доцільно розглянути його структуру (табл.2.3).

Взагалі, структура бюджету, зокрема стосовно податкових надходжень, характеризує у великій мірі податкову політику держави. У залежності від того, чи переважає у державі оподаткування фізичних осіб, чи юридичних; чи переважає оподаткування майна чи доходів громадян; чи переважає пряме оподаткування чи непряме, і буде сформовано відповідно структуру бюджету у частині податкових надходжень на той чи інший відрізок часу.

Відмітимо, що формування такої структури, не є простим завданням і на протязі існування податкової системи України, вона не раз зазнавала змін. Такі ж тенденції зберігаються і у світовій практиці оподаткування.

Відзначаємо, зростання питомої ваги у Державному бюджеті починаючи з 2004 року всіх податків, особливо це стосується податку на доходи фізичних осіб: з 1,4% у 2004 році до 11,00% у 2020 році; окрім податку на прибуток підприємств: його доля зменшилась з 35,7% у 2004 році до 12,8% у 2020 році.

Таблиця 2.3

**Структура податкових надходжень до Державного бюджету України
у 2004–2020 рр., %[34;35]**

Роки	Податок на доходи фізичних осіб	Податок на прибуток підприємств	Рентна плата і плата за використання інших природних ресурсів	Акцизний податок	ПДВ з урахуванням відшкодування	Мито	Інші податки та збори
2004	1,4	35,7	2,3	14,9	37,3	2,4	6
2005	1,1	31,2	1,6	10,6	45,4	8,8	1,3
2006	–	27,3	1,6	9	53,2	7,7	1,2
2007	–	29,1	1,7	9	50,9	8,4	0,9
2008	–	28,3	1,4	7,5	54,8	7,2	0,8
2009	–	21,9	1,8	14,3	56,8	4,5	0,7
2010	–	24	1,8	16,6	51,7	5,3	0,6
2011	2,4	20,9	0,7	12,6	49,7	4,5	9,2
2012	2,6	20,1	0,8	13,6	50,5	4,8	7,6
2013	2,9	20,7	5,3	13,4	48,8	5,03	3,87
2014	3,6	14,3	6,8	16	49,6	4,5	5,2
2015	8,8	8,5	9,7	15,4	43,6	9,8	4,2
2016	9,6	10,8	8,8	17,9	46,74	4,1	2,06
2017	9,6	10,7	7,8	17,3	50,06	3,9	0,64
2018	12,2	12,8	6	15,7	49,5	3,4	0,4
2019	10,9	13,4	5,8	15,4	47,4	3,8	3,3
2020	11	12,8	6,2	16,2	47,1	3,6	3,1

Аналіз структури формування місцевих бюджетів України (табл.2.4) дозволяє зробити ряд узагальнюючих висновків: найбільше зростання показали місцеві податки і збори: з 3,0% у 2004 році до 26,5% у 2020 році, податок на рпбуток підприємств – з 0,7% до 3,4% відповідно. По таких податках, як податок на доходи фізичних осіб і рентній плата та платі за використання інших природних ресурсів відбулось зменшення з 68,7% до 62,3% і з 12,8% до 1,6% відповідно.

Загальною негативною тенденцією, яка є характерною для України, але не для світу, є невисока рентна плата за використання природних ресурсів. Відмітимо, що 30.11.2021 року був підтриманий у другому читанні і в цілому законопроект 5600, який якраз і має сприяти вирішенню даної проблеми, зокрема має підвищитись ефективність використання природних ресурсів держави, у тому числі в частині застосування рентної плати.

Таблиця 2.4

**Структура податкових надходжень до місцевих бюджетів України у
2004–2020 рр., %[34;35]**

Роки	Податок на доходи фізичних осіб	Податок на прибуток підприємств	Рентна плата і плата за використання інших природних ресурсів	Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібної торгівлі підакцизних товарів	Місцеві податки і збори	Інші податки та збори
2004	68,7	0,7	12,8	–	3	14,8
2005	69,9	0,8	11,8	–	2,5	15,0
2006	73,7	1,0	10,4	–	2,1	12,8
2007	78,0	1,0	9,0	–	1,6	10,4
2008	77,4	0,7	11,7	–	1,4	8,8
2009	75,2	0,8	14,5	–	1,4	8,1
2010	75,5	0,6	14,5	–	1,2	8,2
2011	74,0	0,5	17,7	–	3,4	4,4
2012	71,1	0,5	17,8	–	6,4	4,2
2013	70,8	0,7	16,5	–	8,0	4,0
2014	71,6	0,3	16,7	–	9,2	2,2
2015	55,9	4,4	2,2	7,8	27,5	2,2
2016	53,8	4,0	1,7	7,9	28,8	3,8
2017	55,0	3,2	1,2	3,0	26,2	11,4
2018	59,4	4	2,1	2,5	26,2	5,8
2019	61,2	3,8	2	2,3	27,2	3,5
2020	62,3	3,4	1,6	2,5	26,5	3,7

Щоб показати важливість того чи іншого податку, охарактеризуємо найбільш бюджетоутворюючий податок, а саме податок на додану вартість через його обсяг, питому вагу у ВВП, у доходах Державного бюджету (рис.2.1).

Як видно, починаючи з 2004 року обсяг ПДВ невинно зростає: з 16,7 млрд грн. до 400,6 млрд грн у 2020 році. Таке зростання характерне і для частки цього податку у ВВП: з 4,7% до 9,8% відповідно, і для частки у доходах Державного бюджету з 24,3% у 2004 році до 37,6% у 2020 році. Така ситуація з ПДВ пояснюється тим, що цим податком обкладаються майже всі товари і послуги, відповідно база оподаткування є надзвичайно широкою.

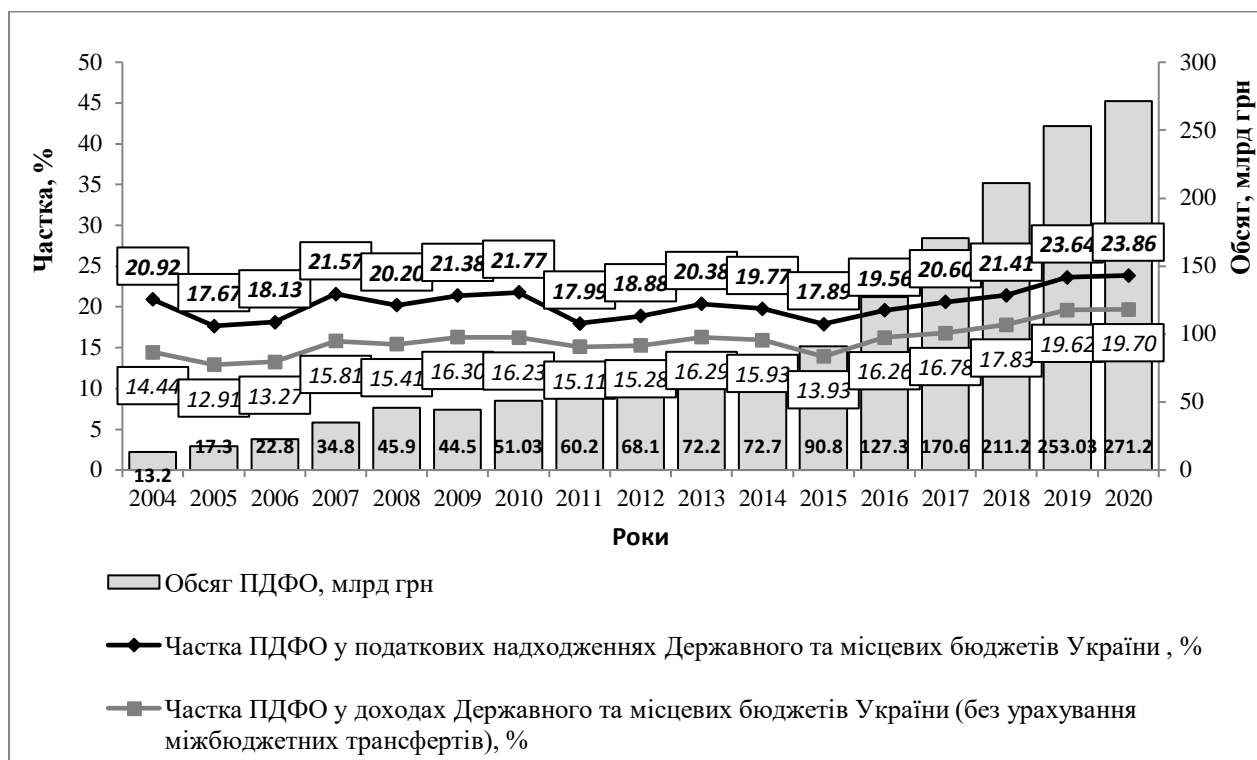

Рис.2. 1. Фіскальна роль ПДВ в Україні у 2004–2020 рр. [34;35]

Така ж ситуація є характерною і для податку на доходи фізичних осіб (рис.2.2).

Як бачимо з рис.2.2, обсяг ПДФО зростає: з 13,2 млрд грн. у 2004 році до 271,2 млрд грн у 2020 році. Таке зростання характерне і для частки цього податку і для частки у доходах Державного і місцевого бюджетів з 14,44% у 2004 році до 19,7% у 2020 році, а також для частки у податкових надходженнях Державного і місцевого бюджетів – з 20,92% до 23,86%. Така ситуація з ПДФО пояснюється тим, що цим у цього податку база оподаткування є надзвичайно широкою - практично всі види доходів оподатковуються.

Взагалі, характеризуючи цей податок, необхідно відмітити, що питання ефективності його функціонування, завжди знаходиться у центрі уваги не тільки держави, яка заінтересована в податкових надходженнях, але і простих громадян, підприємців, внаслідок того, що податок на доходи фізичних осіб торкається кожного, тобто він є соціально значущим і може бути передумовою соціальних потрясінь.

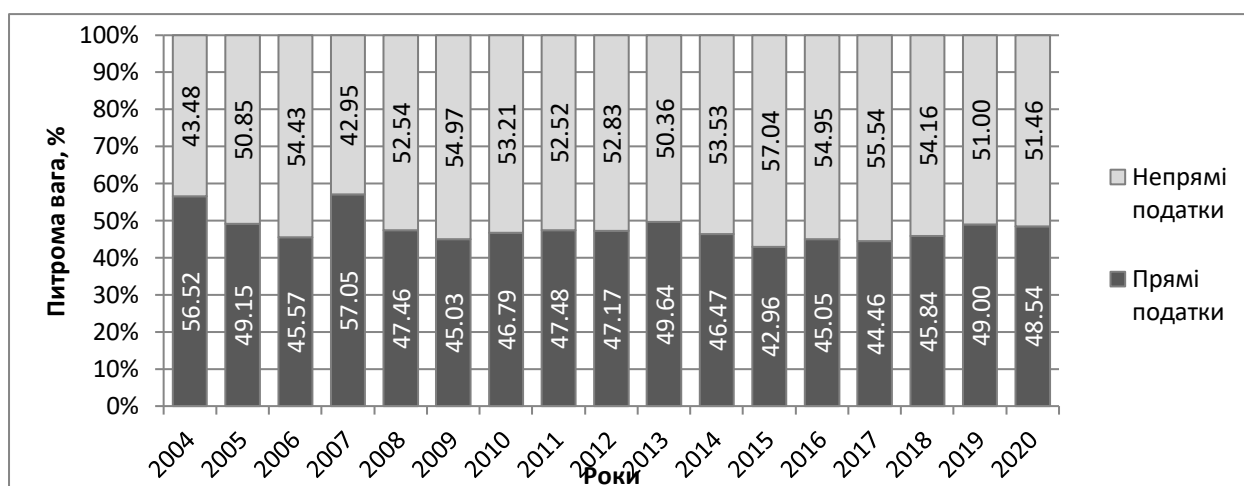

Рис. 2.2. Динаміка обсягу та частки податку на доходи фізичних осіб у податкових надходженнях та доходах Державного і місцевих бюджетів України у 2004–2020 рр. [34;35]

Важливою характеристикою податкової системи є співвідношення прямих і непрямих податків (рис.2.3).

Так, ми бачимо, що частка прямих і непрямих податків у податкових надходженнях до бюджету держави у 2004–2020 рр., має тенденцію до зміни: у 2004 році було переважання прямих податків – 56,52% над непрямыми – 43,48%, але вже у наступні роки питома вага непрямих податків була більша. Якщо ж це питання розглядати з позиції оптимізації податкової системи, то на наш погляд, така ситуація виникла тому, що для держави є більш простим адмініструвати саме непрямі податки.

Відмітимо, що на різних етапах функціонування держави і відповідно податкової системи, це співвідношення мінялось і було різним, воно визначається різноманітними чинниками, така сама тенденція присутня і у світовій практиці.

Рис. 2.3. Частка прямих і непрямих податків у податкових надходженнях до бюджету держави у 2004–2020 рр., % [34;35]

Важливим фактором у формуванні фінансових ресурсів держави і окремих територій, є такий важливий напрямок оптимізації податкових надходжень, як розподіл податків і зборів між бюджетами. Приклад такого розподілу наведено у табл.2.5.

На практиці, місцеві органи самоврядування зацікавлені у більшому проценті відрахувань від податків, що є цілком зрозуміло, тому вони зацікавлені у якнайбільшому розмірі податків, які формують їхню фінансову базу.

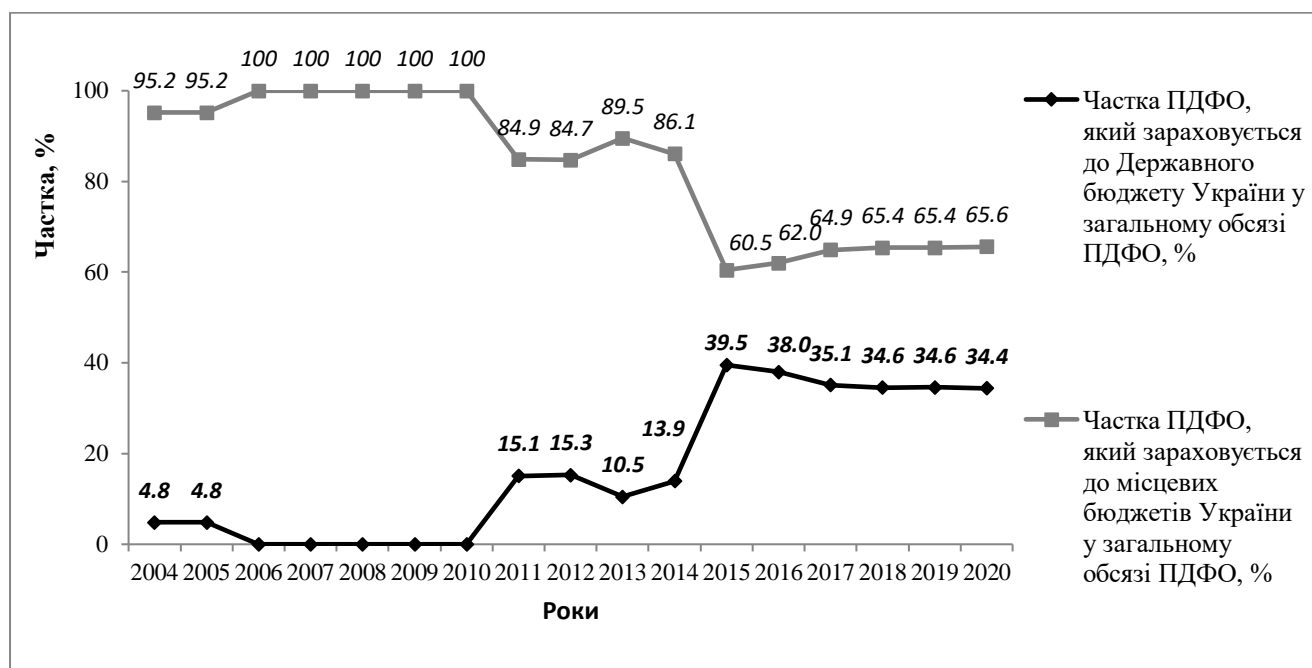
Таблиця 2.5

Розподіл податків і зборів між бюджетами (станом на травень 2021 року) [34;35]

Державний бюджет	Обласний бюджет	Бюджет міста Києва	Бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад
ПДФО			
25% (загальний фонд)	15% (загальний фонд)		60% (загальний фонд)
60% (загальний фонд)		40% (загальний фонд)	
Податок на прибуток підприємств приватного сектору (крім державних і комунальних підприємств)			
90% (загальний фонд)	10% (загальний фонд)		
90% (загальний фонд)		10% (загальний фонд)	

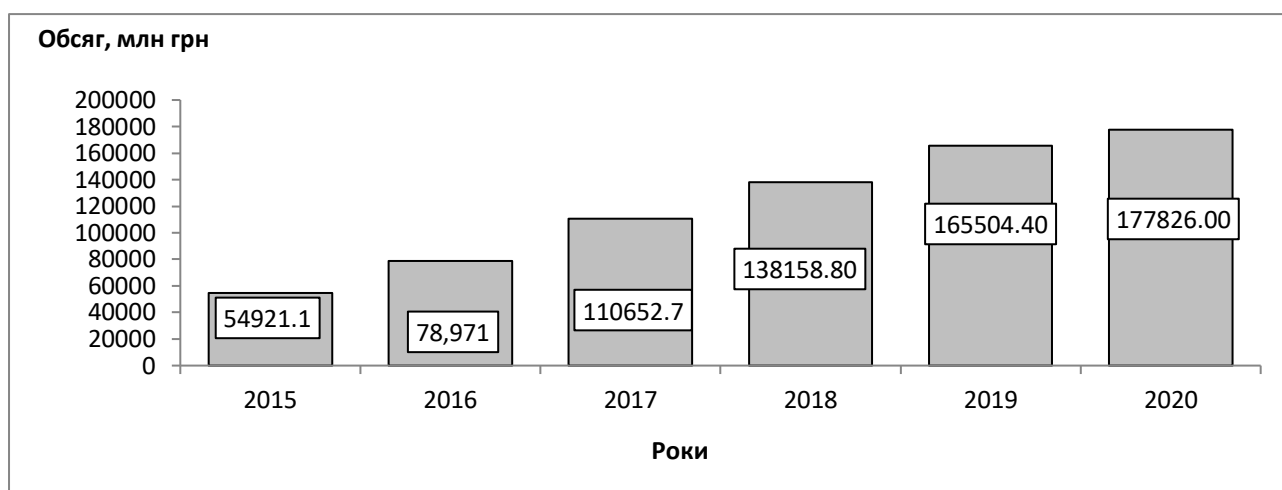
Для прикладу подивимось як змінювались пропорції розподілу податку на доходи фізичних осіб між Державним та місцевими бюджетами у 2004 – 2020 роках (рис.2.4.).

Як видно частка ПДФО, який зараховується до Державного бюджету України у повному обсязі має тенденцію до зменшення: з 95,2% у 2004 році до 65,6% у 2020 році, відповідно збільшилась частка ПДФО, який зараховується до місцевих бюджетів України у загальному обсязі ПДФО: з 4,8% у 2004 році до 34,4% у 2020 році. Пояснюється така ситуація процесами децентралізації, які відбуваються в Україні і які супроводжуються наданням більшої фінансової автономії, у тому числі і в сфері податків, місцевим громадам.

Рис. 2.4. Розподіл податку на доходи фізичних осіб між Державним та місцевими бюджетами України у 2004–2020 рр., % [34;35]

Відповідно така ситуація (рис.2.4.), та інші фактори (покращення загального стану економіки в країні, зростання мінімальної зарплати, зайнятості населення) призводить і до збільшення абсолютних сум ПДФО до місцевих бюджетів України (рис.2.5.): з 54921,1 млн грн у 2015 році до 177826,00 млн грн у 2020 році.

Рис. 2.5 Динаміка надходження податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів України у 2015–2020 рр., млн грн [34;35]

Таким чином, проведений у даному параграфі аналіз, показав визначальну роль податкових надходжень у формуванні доходів бюджетів України.

2.2. Аналіз ефективної ставки податків як передумова (важлива складова) процесу оптимізації податків

Ефективна податкова ставка – «це рівень щорічного податкового навантаження на різні види економічних доходів або діяльності, таких як праця, споживання і капітал. ЕПС відображає агреговані податкові надходження у вигляді процентного співвідношення до потенційної бази оподаткування по кожному виду. Даний показник є офіційним у ЄС, на його основі здійснюється аналіз ефективності податкової політики держави, рівень її розвитку, приймаються рішення щодо необхідності покращання податкового режиму тощо» [31].

За своєю суттю ЕПС «обчислюється як відношення податкових надходжень до бази оподаткування і відображує усереднений фактичний рівень

оподаткування, що є репрезентативним для сукупності об'єктів та суб'єктів оподаткування» [31].

Вважаємо, що врахування при оптимізації податків показника ефективної податкової ставки буде сприяти більш раціональному підходу до цього процесу.

Розглянемо розрахунок ефективної ставки у сфері прямого оподаткування – податку на доходи фізичних осіб і непрямого – податку на додану вартість і акцизного податку, як основних бюджетоутворюючих податків.

Розрахуємо значення ефективної ставки податку на доходи фізичних осіб і порівняємо її із базовою та пільговими ставками податку, які застосовуються при оподаткуванні доходів.

У табл. 2.6 відображені дані, на основі яких ми приходимо до висновку, що податковий тиск на доходи населення збільшився майже в 1,4 рази з 7,53% у 2010 до 10,49% у 2018 році, причому це зростання відбувалося з року в рік.

Таблиця 2.6

**Розрахунок ефективної ставки податку на доходи фізичних осіб
в Україні у 2010-2018 рр., млрд грн. [13,356]**

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Сукупні доходи населення, в т.ч.:								
1101,18	1266,75	1457,86	1548,73	1516,77	1772,02	2051,33	2652,08	3248,73
<i>Доходи, які підпадають під оподаткування:</i>								
677,46	797,36	915,08	962,35	954,44	1113,14	1351,99	1765,62	2192,60
<i>Заробітна плата</i>								
449,55	529,13	609,39	630,73	615,02	709,59	898,33	1209,10	1529,37
<i>Прибуток та змішаний дохід</i>								
160,03	200,23	224,92	243,67	254,31	323,51	378,21	477,85	572,07
<i>Доходи від власності</i>								
67,86	68,00	80,77	87,95	85,11	80,04	75,45	78,67	91,16
<i>Надходження ПДФО (з урахуванням військового збору) до зведеного бюджету</i>								
51,03	60,22	68,09	72,15	75,20	99,98	138,78	185,69	229,90
<i>Базова ставка ПДФО, %</i>								
15	15/17	15/17	15/17	15/17	15/20	18	18	18
<i>Ставка ПДФО з урахуванням військового збору, %</i>								
15	15/17	15/17	15/17	16,5/ 18,5	16,5/ 21,5	19,5	19,5	19,5
<i>Ефективна ставка ПДФО, %</i>								
7,53	7,55	7,44	7,50	7,88	8,98	10,26	10,52	10,49

Відмітимо, що ефективна ставка ПДФО є значно нижчою за базову (18%) внаслідок диференціації ставок податку, а також існуючих пільг зі сплати даного податку.

Крім того, розрахуємо рівень навантаження на основну частину доходів громадян, а саме на доходи у формі заробітної плати. Розрахунок ефективної ставки ПДФО з доходів населення у формі оплати найманої праці (табл. 2.7) свідчить, що рівень ефективної ставки податкового навантаження характеризується стійкою тенденцією до підвищення, у 2017 та 2018 рр. склав відповідно 13,31 та 13,17%.

Порівняння рівня ефективної ставки ПДФО на доходи від найманої праці з ставкою податку по усіх доходах, які оподатковуються, показує що рівень податкового тиску на трудові доходи у 1,5 рази вищий за ефективну ставку ПДФО, разом з тим пасивні доходи оподатковують за пільговими ставками.

Таблиця 2.7

Розрахунок ефективної ставки податку на доходи фізичних осіб з доходів від найманої праці в Україні у 2010-2018 рр., млрд грн. [13,358]

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Обсяг доходів населення у формі заробітної плати								
449,55	529,13	609,39	630,73	615,02	709,59	898,33	1209,10	1529,37
Обсяг сплаченого ПДФО із доходів у формі заробітної плати								
49,06	56,74	65,58	69,54	68,62	79,38	115,23	160,89	201,37
Ефективна ставка ПДФО, %								
10,91	10,72	10,76	11,03	11,16	11,19	12,83	13,31	13,17

На основі проведеного аналізу ефективної ставки податку на доходи фізичних осіб, зробимо ряд узагальнюючих висновків, які в подальшому будуть сприяти більш ефективній оптимізації даного податку:

1. Послаблення соціальної функції оподаткування доходів є одним із основних дестабілізуючих факторів вітчизняної податкової системи. Підвищення ставки з 15% до 18% найбільший вплив мало на громадян з середнім рівнем доходів, а також відповідно збільшився податковий тиск і на бідні прошарки населення. Але для громадян, які отримують доходи, у розмірі більшому, ніж 10 мінімальних заробітних плат, навпаки, – податковий тиск послабився.

2. Неоднозначно можна оцінити наявність в Україні знижених ставок податку для пасивних (незароблених) доходів, виходячи з принципу справедливого розподілу податкового навантаження між всіма верствами населення. Використання знижених ставок оподаткування пасивних доходів є одним із способів мінімізації податкових платежів в Україні.

Таким чином, оподаткування особистих доходів в Україні має тенденцію до зниження ставок податку для пасивних доходів при стабільності ставок для активних доходів. ПДФО на сьогоднішній день виконує в основному фіскальну функцію, що проявляється у бюджетоутворюючій ролі його у Державному, і особливо місцевих бюджетах.

Наступним податком, оптимізація якого є важливою для податкової системи, є податок на додану вартість. Відмітимо, що цей податок є відносно стабільним щодо змін, які його торкаються: податкових ставок, пільг, коло платників податків, база оподаткування.

Всі зміни щодо справляння податку на додану вартість на різних етапах його становлення мали вплив на ефективну ставку, зокрема вона збільшилась з 13,4% у 2015 році до 15,0% у 2016 році та 15,41 у 2018 році та 15,88% у 2017 році. (табл.2.8). Правда у 2019 році вона зменшилась до 12,82% за рахунок зміни показників, на основі яких вона розраховується.

Таблиця 2.8

Ефективна ставка ПДВ, коефіцієнт продуктивності та обсяги відхилення фактичних надходжень податку від потенційних в Україні у 2015-2019 рр.

[13,390]

Показники	2015	2016	2017	2018	2019
Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств, млрд грн	1331,53	1569,70	1977,64	2431,01	2954,22
Надходження податку на додану вартість до бюджету, млрд грн	178,45	235,50	313,98	374,51	378,69
Ефективна ставка ПДВ, %	13,40	15,00	15,88	15,41	12,82
Коефіцієнт продуктивності ПДВ, %	67,01	75,01	79,38	77,03	64,09
Відхилення фактичних надходжень податку на додану вартість порівняно із потенційними, млрд грн	87,88	78,49	81,48	111,58	212,15

На основі проведеного аналізу ефективної ставки податку на додану вартість, зробимо ряд узагальнюючих висновків, які в подальшому будуть сприяти більш ефективній оптимізації даного податку:

1. Регулювання кола платників і диференціація ставок податку, яка в Україні не так яскраво виражена як у світі, є одним з способів виявлення регуляторного потенціалу податку на додану вартість. В основу використання пільгових ставок ПДВ покладено стимулювання секторів економіки, які важливі для економіки України та вплив на громадян країни щодо покращення здоров'я чи навколишнього середовища.

2. Загальний підхід до встановлення кола платників податку – до нього належать практично всі платники, які займаються купівлею-продажем, незалежно від виду діяльності. З метою стимулювання окремих видів господарської діяльності, в тому числі таких, що мають важливе соціальне значення, податкове законодавство передбачає пільги щодо оподаткування доданої вартості, наприклад звільнення від сплати податку чи виключення з бази оподаткування.

В Україні податок на додану вартість є найважливішим у фіскальному плані структурним елементом податкової системи, причому на всіх етапах її розвитку і становлення..

Що стосується специфічних акцизів, зокрема акцизного податку, то вони виконують регуляторну роль, а фіскальний ефект від їхнього функціонування є похідним завданням. Регуляторний потенціал специфічних акцизів реалізується через вплив на обсяги та структуру споживання окремих видів товарів та послуг, які законодавчо визначені як підакцизні.

Ефективна ставка акцизного навантаження на алкогольні напої та тютюнові вироби найбільшого значення досягла у 2016 році - 49,16, але вже у 2017- 2019 рр., вона складала величину меншу, ніж у 2010 році, що свідчить про існуючі проблеми у адмініструванні цього податку, саме у контексті даного виду товарів, які є у великій мірі тіншовими товарами (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Динаміка ефективної ставки акцизного податку на споживання
алкогольних напоїв та тютюнових виробів в Україні у 2010-2019 рр.**

[13,394]

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Споживчі витрати домашніх господарств на придбання алкогольних напоїв та тютюнових виробів, млрд грн									
45,88	59,31	75,09	78,62	87,92	95,47	117,22	147,35	180,24	210,71
Надходження акцизного податку з алкогольних напоїв та тютюнових виробів до бюджету, млрд грн									
20,97	23,63	25,87	26,87	27,77	39,30	57,63	59,64	63,75	64,78
Ефективний рівень акцизного податку на споживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів, %									
45,71	39,84	34,45	34,18	31,59	41,16	49,16	40,48	35,37	30,74

На основі проведеного аналізу ефективної ставки акцизного податку, зробимо ряд узагальнюючих висновків, які в подальшому будуть сприяти більш ефективній оптимізації даного податку:

1. Перелік підакцизних товарів на різних етапах функціонування податку був різний, тенденція була від дуже широкого переліку до його зменшення. Яким чином той чи інший вид товару попадав у цей перелік, визначався і визначається потребами держави.

2. Застосування ставок акцизного податку повинне бути спрямоване не тільки на використання фіскального потенціалу, але і соціального, внаслідок того, що до переліку підакцизних товарів, здебільшого попадають соціально значущі товари.

3. Багато з яких підакцизних товарів, є соціально шкідливими (тютюнові вироби, алкогольні напої), що дає можливість збільшувати на них ставки, не викликаючи опору з боку більшості населення. Питання тільки в тому, чи це буде сприяти збільшенню податкових надходжень, тому що може бути зворотній процес переходу в тіньовий сектор.

Таким чином, політика у сфері непрямого оподаткування в теперішній час спрямована не тільки на забезпечення їхньої фіскальної ефективності, а також на реалізацію їх регуляторного потенціалу.

Висновки до 2 розділу

Основними бюджетоутворюючими податками є податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств. Роль інших податків суттєво менша, незважаючи на їх великий бюджетний потенціал, це зокрема стосується акцизного податку і мита. Основною причиною є велика тіньова складова у функціонуванні цих податків (наприклад оподаткування акцизним податком тютюнових і горілчаних виробів, нафтопродуктів), близько 50%. Цей фактор одночасно є внутрішнім резервом для збільшення надходжень у бюджет від акцизного податку і мита. Особливо це актуально у ситуації з обмеженістю бюджетних ресурсів, внаслідок дії кризових явищ і неможливістю доступу до зовнішніх джерел, зокрема кредитних.

До чинників, які впливають на ефективність процесу справляння податків відносяться структура податкової системи, стан адміністрування податків, відношення держави до платників податків, рівень податкового навантаження. Крім того, великий вплив мають макропоказники, такі як розмір валового внутрішнього продукту (номінальний та реальний), темпи зростання грошової маси в країні, індекс інфляції, обмінний курс гривні, обсяг імпорту та експорту, номінальні та реальні доходи населення, рівень безробіття, тощо. На сам розмір податкових надходжень впливають кількість платників податків, обсяг податкових пільг, розмір податкових ставок, нові законодавчі акти тощо. Перелік чинників може відрізнитись у залежності від змісту того чи іншого податку, важливості його для бюджетів.

В Україні розмір ефективної податкової ставки основних бюджетоутворюючих податків, є меншим від встановленої законодавством ставки, що вказує на існуючі проблеми в адмініструванні податків, що призводить в кінцевому випадку до зменшення податкових надходжень.

РОЗДІЛ 3

ВЕКТОРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ В УМОВАХ ДЕФІЦИТУ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ

3.1. Зарубіжний досвід мобілізації податкових надходжень в умовах кризових явищ

Розглядаючи питання функціонування податкових систем у світі у контексті їх оптимізації, доцільно зробити порівняння їх на прикладі вибраних декількох країн і основних бюджетоутворюючих податків: податку на доходи фізичних осіб податку на прибуток і податку на додану вартість (табл.3.1).

Як видно з даних табл.3.1. у світі в оподаткуванні доходів фізичних осіб існує або прогресивна, або плоска шкала. На сьогоднішній день в Україні присутня остання форма оподаткування доходів фізичних осіб, хоча до цього існувала прогресивна шкала з ставками від 10 до 40% (у 2004 році). Така сама форма існує, наприклад в Угорщині і Румунії. Поряд з цим прогресивна шкала існує в Франції, Німеччині, Іспанії, Польщі. Вони, звичайно відрізняються за змістом, ставками, податковими пільгами, переліком платників податків тощо, але загальна суть прогресивної системи всюди однакова: чим більший дохід, тим більше платить особа. Цим вона кардинально відрізняється від єдиної пропорційної ставки оподаткування (так звана «плоска» шкала, де існує практично одна ставка).

Щодо такого бюджетоутворюючого податку, як податок на додану вартість, то Україна притримується загальноєвропейського тренду щодо наявності такого податку у податковій системі, і ставка податку відповідає середньоєвропейському розміру.

Щодо податку на прибуток, то його ставка в Україні має дещо нижчий розмір, ніж у низці європейських країн. Але є суттєві різниці у визначенні

розміру оподаткованого прибутку (доходу), переліку платників податку, кількості і розміру податкових пільг тощо. Але існування різниці в наявності тих чи інших елементів податку в різних країнах, є характерним і для інших податків.

Табл.3.1.

Ставки основних бюджетоутворюючих податків Україні та країнах ЄС у 2017 році [40]

Країна	ПДФО, %	% у ВВП	% у п/н	ПП, %	% у ВВП	% у п/н	ПДВ. %	% у ВВП	% у п/н
Франція	Від 14 до 45 (5 ступенева прогресивна), депозити і дивіденди 12,8	4	21	31	3	6	29 (пільгові 5,5)	7	15
Німеччина	Від 14 до 45 (5 ступенева прогресивна), депозити і дивіденди 25	8	22	29,89	1	2	9 (пільгові 7)	7	18
Іспанія	Від 9,5 до 22,5 (5 ступенева прогресивна), депозити і дивіденди 19	7	22	25	2	6	21 (пільгові 10)	6	19
Польща розміром ставок, переліком пільг тощо	Від 18 до 32 (2 ступенева прогресивна), депозити і дивіденди 19	5	23	19	2	9	23 (пільгові 8)	8	36
Угорщина	15, депозити і дивіденди 15	5	13	9	2	5	9 (пільгові 27,5)	10	25
Румунія	10, депозити 10 і дивіденди 5	4	15	16	2	7	19 (пільгові 9)	6	25
Україна	18, депозити 18 і дивіденди 9	6	21	18	2	9	20 пільгові 7;14)	11	38

Узагальнюючи підходи різних країн щодо побудови податкової системи і які можуть бути використані при обґрунтуванні вітчизняних підходів до ефективного функціонування податків і зборів, відзначимо наступне.

Таблиця 3.2.

**SWOT – аналіз оподаткування в країнах з розвинутою економікою
[25,119]**

Країни	Сильні сторони	Слабкі сторони	Можливості	Загрози
США	Федеральні податки мають прогресивний характер	Законодавство чітко не поділяє діючі податки на федеральні, податки штатів і місцеві	Підвищення доходів	Загроз немає
Канада	Канада займає лідируючі позиції за високими ставками акцизів	Провінції додатково стягують податок з продажів	Підвищення доходів через тютюн	Високі податки для туристів
Німеччина	Стабільність	Немає	Підвищення доходів	Загроз немає
Франція	Дохід	Нестабільна ситуація в економіці	Підвищення ставок	Криза
Італія	Досить розгалужена система оподаткування	Немає	Збільшення доходу	Загроз немає
Україна	Достатній дохід	У разі приховування частини податку з платника стягується ця сума плюс штраф у 2 рази її перевищує	Поліпшення податкової системи	Криза

Аналіз даних табл.3.2. показує, що у кожній країні, податкова система має як сильні, так і слабкі сторони. Так, наприклад, характерною позитивною рисою оподаткування в США є наявність великої кількості федеральних податків, які мають прогресивний характер, але поряд з цим немає чіткого поділу на федеральні, податки штатів і місцеві податки, що є важливим для фінансової незалежності регіонів від центральної влади; у Канаді присутні

високі ставки на акцизні товари, що сприяє наповненню бюджету, але поряд з цим у провінціях додатково стягують податок з продажів, що є додатковим податковим навантаженням; у Німеччині стабільне законодавства і є можливість для збільшення податкових доходів; у Франції присутня можливість для збільшення ставок податків, але присутня загроза кризи в економіці, що може не сприяти планам уряду щодо збільшення ставок.

У період нетрадиційних умов розвитку економік світу, як наприклад фінансово – економічна криза викликана корона вірусною інфекцією, виникають нетрадиційні шляхи оптимізації податків з метою формування фінансових ресурсів. Так, зокрема є ідеї щодо введення податку на багатство для тих, хто отримав великі прибутки під час пандемії, для того щоб таким чином зменшити нерівність у доходах серед населення. За 2020 рік статки самих багатих людей світу збільшились на 5 трлн дол. через пандемію. Це при тому, що на сьогоднішній день у світі панує сама серйозна рецесія за 90 років і біля 120 млн людей знаходяться на межі бідності [11].

Цей податок ще пропонують назвати «податком солідарності» і крім того що він має за мету додаткове поповнення бюджету, він ще має посилити соціальну згуртованість у суспільстві. Міжнародний валютний фонд вважає, що цей тимчасовий податок на надприбутки може як замінити звичайні корпоративні податки, так і виступити доповненнями до них, що на наш погляд є більш логічним і правильним, виходячи з того, що це податок має бути на надприбутки, або різновидністю податку на багатство.

Основним змістом цього податку має стати можливість забезпечити своєрідних внесків бізнесу, який процвітає у період пандемії, що супроводжується масштабною кризою і не повинен торкатись компаній і їх співробітників, які відповідно отримали мінімальний прибуток, або збиток. Логічним такий крок, здається ще й з тих позицій, що після пандемії виникне гостра потреба у збільшенні соціальних витрат, а для цього необхідні додаткові джерела доходів бюджету. У цьому контексті, рекомендується звернути увагу на податки на спадщину, дарування чи майно. Якщо такі заходи виявляться

недостатньо ефективними, то міжнародний валютний фонд пропонує ввести податки на багатство. Крім того, ця ідея не є зовсім новою: тимчасове підвищення податків із найбільш заможних людей вже практикувалось у Німеччині (1991 р.), Австралії (2011 р.), Японії (2013 р.). Ця ідея ще має соціальний зміст: навіть якщо по сумах податкових надходжень це будуть порівнянно невеликі суми, але сам процес оподаткування багатих продемонструє солідарність з тими біднішими верствами хто постраждав від кризи найбільше і водночас допоможе зменшити соціальну нерівність.

Про те, що ідея оподатковувати багатих є достатньо популярною, свідчать дані, що понад 75% французів, а це більше ніж три чверті населення, прагнуть посилення оподаткування заможних співвітчизників і введення нового спеціального податку. Однією з причин цієї ситуації є економічна криза, яка викликана коронавірусом. Причому заможні люди в очах простих громадян, є егоїстами, які прагнуть до збагачення за рахунок оптимізації податків. Але, на сьогоднішній день французький уряд не є прихильником цієї ідеї, вважаючи це чистим популізмом, що може призвести до відтоку інвестицій і до знищення довіри бізнесу. Тим більше, що досвід введення такого податку у Франції є: у 2013 році був введений 75% податок на розкіш на доходи фізичних осіб, які отримують дохід більше, ніж 1 млн. євро або на компанії, які встановлюють оклад більше, ніж у 1 млн. євро[44].

Ще одним кроком у світі щодо оптимізації податкових надходжень, є те що у період пандемії багато країн світу виступають за встановлення глобальних мінімальних податкових ставок для компаній. Ця потреба викликана намаганням різних держав світу до залучення інвестицій шляхом застосування політики зниження ставок податків для компаній. Але, на думку представників Світового банку встановлення таких визначених ставок буде заважати менш економічно розвинутих країнам ефективно залучати інвестиції, тому що можливості економік нерівні. І тому коли, деякі країни заявляють про намір підвищити ставки податків, зокрема Велика Британія, то ми вважаємо, що цей крок для цієї країни є кардинальним, зважаючи на консерватизм у прийнятті

рішень не тільки у податковій сфері, але і у всіх сферах діяльності у цій країні [47].

Планується, що податок у розмірі щонайменше 15% запрацює до 2023 року, за його прийняття вже виступили 136 країн світу. Угоду про цей мінімальний податок було схвалено на саміті G20 у м. Римі у жовтні 2021 року.

Негативною стороною пандемії є те, що у світі існує дефіцит фінансових ресурсів, і різні держави, у різних масштабах виділяють пакети державної підтримки економіці. При таких кроках неминуче виникає питання оптимізації податкових платежів. Так, наприклад третій пакет допомоги у США склав 1,9 трлн дол. І відповідно, для успішного виконання довгострокової економічної програми, яка тісно пов'язана з цим пакетом допомоги, уряд країни планує найвище з 1993 року підвищення податків. Для цього держава повинна здійснити наступні кроки, які безпосередньо пов'язані з питанням оптимізації податків: скорочення пільг корпораціям і багатим людям; підвищений податок з корпорацій; скасування податкових пільг для компаній з обмеженою відповідальністю; підвищення прибуткового податку з громадян з доходом більше 400 тис дол.; встановлення вищої ставки податку на приріст капіталу для осіб, які заробляють не менше 1 млн дол. на рік.

Необхідно відмітити, що основною причиною таких заходів, а саме внесення поправок до Податкового кодексу – «це не просто пошук грошей, а встановлення більш справедливої податкової політики в країні» [5]. Розглядаються питання підвищення ставки корпоративного податку, яка до цього часу була в США достатньо низькою - 21%, яка була знижена у 2017 році з 35% внаслідок існування поглядів, щодо того високі ставки стимулювали американські корпорації до економії податків за рахунок реєстрації в офшорах, де зрозуміло ставки податку були нижчими. Але одночасно, існує небезпека того, що це підвищення ставки призведе до відтоку інвестицій з країни [3].

Так само по аналогії вже з розглянутими пропозиціями щодо оподаткування багатих у Франції, у США є пропозиції щодо підвищення податкової ставки на приріст капіталу для багатих до 39,6%, що складе

збільшення показника майже у два рази (ставка оподаткування для американців з річним доходом в розмірі 1 млн доларів і більше становить 20%). Звичайно, це робиться для вишукування коштів на соціальні потреби [4].

Таким чином, всі заходи держави у сфері податків мають за мету усунення того факту, що багаті громадяни платять менше податків, ніж середній клас [4].

Ще одне цікаве явище у сфері оподаткування у період кризи полягає у тому, що найважливішою фінансовою політикою у світі, яка може коштувати дуже дорого – десятки мільярдів доларів, але яка і істотно пришвидшить розвиток економіки, є інвестиції у виробництво і дистрибуцію вакцин проти коронавірусу. Вакцинація вважається новим глобальним інвестиційним проектом з найбільшою прибутковістю, і крім того надходження податків при умові загальної перемоги над хворобою можуть зрости до 1 трлн дол. до 2025 року [26].

Таким чином, загальною тенденцією в умовах пандемії, а відповідно і обмеженості фінансових ресурсів, є бажання урядів збільшити податкові надходження за рахунок багатих громадян, що знаходить розуміння серед більшості населення. Вважаємо, що це один з напрямків оптимізації податків і який призведе до більш ефективного формування фінансових ресурсів.

3.2. Вдосконалення функціонування податкової системи України як фактор збільшення податкових надходжень до бюджетів

З позиції оптимізації податків, всі законодавчі ініціативи, які на протязі останніх років, ініціюються і які спрямовані на вирішення цієї проблеми не можуть вести до змін У Податковому і Митному кодексах і в кінцевому випадку законодавчі дії не можуть порушувати принцип, який відображений у Податковому кодексі щодо рівності усіх платників податків і пп.4.1.9 п.4.1ст.

згідно з яким податки можуть змінюватись не пізніше ніж за півроку до початку нового бюджетного періоду.

Крім того, податки і збори, їх ставки, податкові пільги не можуть змінюватись протягом бюджетного року. Крім того, необхідно дотримуватись і ст. 27 Бюджетного кодексу, згідно з якою Закони України, окремі їх положення і які впливають на показники бюджету і приймаються після 15 липня, що передують плановому, вводяться в дію не раніше початку бюджетного періоду, що настає за плановим.

Дотримання цих вимог дозволяє суб'єкту бізнесу ефективно планувати як поточну свою діяльність, так і на перспективу, що безумовно веде до збільшення прибутку. І навпаки, недотримання вимог Податкового і Бюджетного кодексів веде до проблем у фінансово-господарській діяльності, не дозволяє розрахувати фінансові потоки на підприємстві, раціонально співставити доходи з витратами. Крім того, такі рішення у законодавчому полі призводять до втрати іміджу країни в очах іноземних інвесторів, які в себе дома звикли до стабільності податкових норм.

Часто такі рішення приймаються у сторону збільшення податкових ставок, відміни податкових пільг, що в кінцевому випадку призводить до збільшення податкового тиску і яке викликає незадоволення в платників податків. Хоча, відмітимо що в останній час податкове законодавство в основному відзначається стабільністю [1].

Крім того, завжди необхідно пам'ятати про те, що на процес оптимізації податкових надходжень мають вплив різні чинники: макроекономічні, зокрема обсяг валового внутрішнього продукту, експорт, імпорт, інфляція, а також монетарні, такі як обмінний курс гривні, кредити, проценти за ними тощо.

Говорячи про напрямки оптимізації податків, які в кінцевому випадку мають призводити до збільшення податкових надходжень і сприяти раціональному формуванню бюджетних ресурсів держави, доцільно розглянути ініціативи щодо окремих податків в Україні.

Важливість змін у сфері оподаткування, особливо зростає у період кризових явищ при гострій нестачі у державі фінансових ресурсів.

У сфері оподаткування працівників ІТ – сфери впроваджується проект Дія. Сіті. Він передбачає перехід з ФОПів на гіг -контракти; сплату 5% ПДФО замість 18% при умові рівня зарплати ІТ-працівників не нижче 60 тис грн та визначення чіткого переліку професій працівників, які розробляють програмне забезпечення чи створюють програмний продукт, щодо доходів яких застосовуватиметься пільгова ставка ПДФО+1,5% військового збору; ЄСВ - 22%; крім корпоративного податку на прибуток (18%) є можливість сплати податку на виведений капітал у розмірі 9%.

Щодо підтримки і збільшення інвестицій у ключові сектори економіки, то відмітимо, що вони полягають у наданні податкових пільг, власникам інвестиційного проекту; у звільненні від сплати мита устаткування та обладнання, яке використовується при здійсненні інвестиційного проекту; звільнення від податку на прибуток, який отриманий в результаті спеціального інвестиційного договору; звільнення від сплати земельного податку та орендної плати за землю на ті ділянки землі, які безпосередньо повинні використовуватись у процесі здійснення інвестиційного проекту. Причому всі звільнення встановлюються на певний визначений законодавчими актами терміни і для інвесторів, які мають певну нижню межу інвестицій.

У сфері оподаткування підприємств, існує вже декілька років законопроект про введення податку на виведений капітал, який передбачає зовсім інші принципи та методику оподаткування прибутку: об'єктом оподаткування є дивіденди і прирівняні до них доход, а не прибуток. У зв'язку з таким принципово новим підходом, ця пропозиція вже довгий час обговорюється.

Відомо також, що з 1 вересня 2021 року по 1 вересня 2022 року в Україні проводиться податкова амністія, яка також є одним з напрямків податкової оптимізації. Не вдаючись детально у суть цього інструменту податкового регулювання, відмітимо, що застосування диференційованих ставок

оподаткування нелегалізованих доходів 5, 9 та 2,5 % та спеціальної податкової декларації, та і взагалі сама ідея податкової амністії має сприяти наведенню порядку у сфері оподаткування доходів громадян, і як побічний ефект, а може і як основний – буде сприяти наповненню бюджету.

Нововведення зачепили і такий бюджетоутворюючий податок як податок на додану вартість. Наскільки складним є процес оптимізації податків, можна зробити висновок по тому, що спочатку відбулось зниження ставки з 20 до 14% для сільськогосподарської продукції, але потім була відновлена ставка 20%. Але залишається ставка у 14% при операціях з постачання пшениці та жита, ячменю, кукурудзи, соєвих бобів, свиріпи або ріпаку, соняшнику.

Щодо оподаткування грального бізнесу, то основний зміст нововведень у цій сфері полягає у знаходженні додаткових джерел податкових надходжень, по суті мова ведеться про введення нового податку, зокрема на дохід отриманий від організації та проведення цього виду діяльності. Причому частину доходу від оподаткування буде отримувати держава, логічним є і встановлення мінімуму отриманого доходу, який не буде підлягати оподаткуванню тощо. Такий крок по оптимізації податкових платежів, є логічним і правильним, внаслідок того, що цей вид діяльності можна оподатковувати безболісно для суспільства – він не є суспільно необхідним і критичним.

На наш погляд, ставка податку на цей вид діяльності має бути високою, на відміну наприклад від оподаткування податком на доходи фізичних осіб інших видів доходу.

У сфері функціонування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності відбулось збільшення обсягів доходів; які є критеріями віднесення платників податків до тієї чи іншої групи єдиного податку, за що завжди виступали суб'єкти бізнесу і що часто було причиною ухилення від оподаткування, тому що платники боялись вийти за граничні межі, впровадження реєстраторів розрахункових операцій (не для всіх видів діяльності); відміна (заміна) Книги обліку доходів і витрат.

Існує завжди бажання за рахунок податків покращити стан фінансових ресурсів. Типовим прикладом, є нововведення щодо розширення бази оподаткування і стану адміністрування, шляхом внесення змін і доповнень до Податкового кодексу. У літературі, періодичній пресі зустрічається твердження, що ці нововведення є податковою реформою. Ми з такої позиції би не розглядали ці зміни, тому що з кожним розглядом законопроекту масштаби цих змін зменшуються. Мова йде про так званий «ресурсний законопроект» 5600, який в другому читанні і в цілому був прийнятий 30.11.2021 року.

Від цих змін податкового законодавства держава розраховує отримати додаткові податкові надходження. Причому одночасно такі дії спрямовані і проти українських олігархів, при цьому дотримуючись принципу, що багаті повинні платити більше. Відмітимо, що такі спроби в уряді періодично виникають, але не завжди вони закінчуються позитивно для нього.

Розглянемо існуючі на сьогоднішній день пропозиції щодо змін до податкового законодавства і орієнтовну суму додаткових податкових надходжень від впровадження в дію положень законопроекту №5600 (табл.3.3.).

Необхідно відмітити, що внаслідок різноманітних доповнень і правок до законопроекту, суми вказані у табл.3.3. можуть суттєво відрізнятись від тих, які бюджету отримає внаслідок прийняття остаточного варіанту Закону.

Особливо багато пропозицій щодо адміністрування податку на доходи фізичних осіб, внаслідок того, що надходження від цього податку перерозподіляються між державним і місцевим бюджетом і він є основним джерелом фінансових ресурсів місцевих громад. Основна мета нововведень у цій царині – змінити механізм розподілу податку на доходи фізичних осіб між регіонами, внаслідок того, що існуюча система розподілу ПДФО має недолік, а саме: вона здійснюється за місцем реєстрації платника податків, а не за місцем фактичної роботи компанії, за якої він сплачує ПДФО.

Табл.3.3.

Орієнтовна сума додаткових податкових надходжень від впровадження в дію положень законопроекту №5600, млрд грн.[2]

1.Збільшення ренти за видобуток залізної руди і рента буде платитись не від собівартості, а від ринкової ціни	3
2.Запровадження акцизного податку на продаж електроенергії з відновлюваних джерел енергії (мінімальний розміру акцизу у 3,2%)	1,5
3.Скасування пільги із сплати земельного податку для гірничодобувних підприємств (компанії, які видобувають корисні копалини та розробляють родовища)	4 -5
4. Перекласти сплату 5% акцизного податку з роздрібного продажу тютюнових виробів, який платять роздрібні торговці – кіоски та магазини і який іде до місцевих бюджетів на великих гравців – виробників та імпортерів тютюнових виробів, серед яких Philip Morris і Japan Tobacco International (JTI)	1,5
5. Скасувати мораторій на індексацію нормативної грошової оцінки земель, від якої залежать розмір податків сільгоспвиробників та орендна плата за користування землею	3,4
6.Удвічі підвищити ставку єдиного податку для галузевих платників четвертої групи, крім виробників, які працюють на землях закритого ґрунту (теплиці) та водного фонду	5,3

Крім того, існують законопроекти щодо зменшення податкового навантаження шляхом відміни існуючих податків. Мова йде про податок на рекламу, розміщену за кордоном.

Відмітимо, що пандемія корона вірусу, яка розпочалась у 2020 році, не дає змоги для виконання квітневих 2019 року рішень Кабінету Міністрів щодо впровадження у дію документів щодо середньострокового бюджетного планування, яке би мало сприяти покращенню формування фінансових ресурсів

держави. Висока волатильність на світових фінансових і товарних ринках і значна невизначеність відносно розвитку світової економіки у 2020, та і у 2021 році, не сприяють розробці надійного макроекономічного прогнозу на три роки, який повинен бути основою середньострокової Бюджетної декларації. Тільки стабілізація ситуації з коронавірусом дозволить розробити більш реалістичні макроекономічні прогнози і дасть можливість використати їх для середньострокового бюджетного планування, що в свою чергу дозволить підготувати якісний документ по бюджетній політиці на середньострокову перспективу і що буде сприяти більш раціональному і ефективному формуванню бюджетних ресурсів держави.

Середньострокове бюджетне планування у бюджетному процесі України повинно забезпечити стратегічний підхід до визначення пріоритетних заходів у фінансово - бюджетній сфері і відповідного розподілу обмежених ресурсів, особливо в період економічних потрясінь. У цьому напрямку повинна вестись активна співпраця з Мінекономіки, НБУ, Мінсоцполітики, головними розпорядниками бюджетних коштів [20].

І тим не менше, незважаючи на перераховані вище проблеми з впровадженням середньострокового планування, Кабмін України 31 травня 2021 року схвалив бюджетну декларацію на 2022 – 2024 роки, яка дозволяє розпочати роботу над проектуванням Державного бюджету на 2022 рік і визначено, що у середньостроковому періоді часу буде підтримана макроекономічна стабільність та стимулюватись економіка України для подолання наслідків корона вірусної кризи. У цій декларації внесено пропозиції щодо змін до Податкового кодексу для збільшення доходів бюджету у середньостроковий період [28].

З позиції оптимізації податків, наявність такої декларації дозволить цьому процесу набути прогнозованого напрямку, з'являються чіткі показники до яких треба прагнути і критерії завдяки яким їх можна досягнути. Але при всіх кроках щодо оптимізації податків необхідно неухильно дотримуватись положень Податкового і Бюджетного кодексів України.

Висновки до 3 розділу

Структура податкової системи у різних країнах світу суттєво відрізняється, все залежить від того, які цілі ставить держава перед нею, який тип економічної політики застосовується (ліберальна модель чи соціально – орієнтована, які будуть відрізнятися ступенем регулювання економіки державою). Але перелік основних податків, які формують дохідні частини бюджетів є практично однаковим: податки на виробництво (податок на прибуток підприємств), податки на майно, прибуткові податки, внески на соціальне страхування, акцизи, мито, місцеві податки і збори. Для того щоб робити порівняльні висновки щодо ефективності вітчизняної і податкових систем, які функціонують за кордоном, необхідно це порівняння проводити з державами, які мають подібні характеристики щодо типів економічної системи, ментальності платників податків, рівнем корупції, якістю регуляторного середовища, ВВП на душу населення, кількістю населення, якістю надання урядом державних послуг тощо.

В Україні сформувалась податкова система, яка ввібрала у себе елементи податкових країн світу. Але на сьогоднішній день, маючи сформовану структуру податкової системи за прикладом розвинутих країн, вона має ряд недоліків, які викликані як суб'єктивними, так і об'єктивними причинами. Це викликає необхідність у її вдосконаленні, що має призвести до збільшення податкових надходжень (що є основною метою держави), ефективного формування бюджетів всіх рівнів.

Зазвичай дуже багато пропозицій по вдосконаленню адміністрування таких податків як податок на прибуток (заміні його на податок на виведений капітал), податок на додану вартість (зменшення розміру ставки), податок на доходи фізичних осіб (перехід на прогресивну шкалу оподаткування), єдиний податок (зміни у розмірі граничного доходу), податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (зміна об'єкту оподаткування), проведення у країні таких масштабних проектів як податкова амністія.

ВИСНОВКИ

1. Поняття податкові надходження довгий час не мало офіційного тлумачення, що призводило до плутанини у податковому та бюджетному законодавстві. Ця ситуація вирішилась із прийняттям Податкового кодексу і оновленої редакції Бюджетного кодексу, які набули чинності з 01.01.2011 року. Таким чином, згідно Бюджетного кодексу України ст.9 під податковими надходженнями розуміють «встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори» [10].

2. Питання оптимізації податкових надходжень з метою збільшення бюджетних ресурсів, є нагальним і актуальним, особливо в умовах кризових явищ в економіці України. Перш ніж говорити про вплив держави на цей процес, необхідно і кроки держави щодо врівноваження ланцюжка витрати – доходи, без цього оптимізація податкових надходжень приречена на невдачу. Вважаємо, що держава повинна переглянути обсяг своїх витрат, скоротити непродуктивні витрати. Бажання зібрати якнайбільшу суму податкових надходжень, не є проблемою для неї, технічні, матеріальні, людські ресурси можуть знайтись. Але це може викликати супротив у платників податків, що може повпливати на процес оптимізації. Обмін податки на блага (послуги) не є добровільним, відповідно він не є і еквівалентним: платники податків отримують стільки скільки держава вважає за потрібне, досить часто і незалежно і від їх внеску. При цьому держава часто витрачає вироблені блага не на користь платника податків, а у своїх інтересах, в інтересах пануючих еліт. Державні витрати повинні бути співрозмірні з спроможністю їх забезпечити за рахунок відповідних джерел. У багатьох державах, уряди зловживають можливістю вдатися до примусових дій стосовно збору податків і збирають більш ніж потрібно державі для свого існування. І якщо у європейських державах, зібрані податки ідуть на соціальні потреби, то у таких країнах, як наприклад Україна, нагальним є скорочення непродуктивних витрат.

3. У процесі оптимізації податків необхідно пам'ятати, що різні податки по різному реагують на нього і по різному впливають на економічне зростання країни – найбільше пригнічують його прямі податки. Після них непрямі і найменший вплив мають ресурсні платежі і податки на майно. Розглядаючи можливість ухилення від сплати, констатуємо, що найбільш вразливими у цьому контексті є прямі податки, внаслідок того що дуже легко приховати об'єкт оподаткування (доходи), а обсяг прибутку можна відобразити практично такий, який захоче платник податку, хоча цей процес і регламентований законодавством. Крім того, вони зменшують стимули до праці і інвестування.

У світовій практиці вважається, що менші можливості по ухиленню надають непрямі податки, але українська практика свідчить про протилежне, зокрема податок на додану вартість, акцизний податок є найбільш проблемними щодо зловживань при їх адмініструванні. Крім того вони відіграють дестимулюючу роль у процесі споживання.

Група податків, яка включає в себе податки на майно і різноманітні плати (наприклад, за землю), за умови ефективного адміністрування, платиться платниками зазвичай у повному обсязі і тому процес їх оптимізації тут не настільки є актуальним, хоча є можливість оптимізації ставок, пільг тощо.

4. У питаннях оптимізації податкових надходжень, навіть незважаючи на природне бажання держави сприяти за допомогою цього процесу їх збільшенню у дохідній частині бюджету, треба виходити з позиції дотримання основного принципу Податкового кодексу щодо рівності усіх платників податків, а також вимозі пп.4.1.9 п.4.1ст.4 щодо того, що усі зміни до буд яких елементів податків і зборів не можуть бути внесені пізніше ніж за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Крім того, податки і збори, їх ставки, податкові пільги не можуть змінюватись протягом бюджетного року. Крім того, необхідно дотримуватись і ст. 27 Бюджетного кодексу, згідно з якою Закони України, окремі їх положення і які впливають на показники бюджету (зменшують надходження бюджету та/

або збільшують витрати бюджету) і приймаються після 15 липня, що передують плановому, вводяться в дію не раніше початку бюджетного періоду, що настає за плановим. Дотримання цих вимог сприяє стабільності роботи суб'єкта підприємництва, надає йому можливість планувати свою фінансово-господарську діяльність як на поточний бюджетний рік, так і на перспективу. І, навпаки, порушення цих вимог веде до нестабільності у діяльності підприємства, неможливості сформувати свої фінансово-грошові потоки, часто до підвищення податкового тиску внаслідок таких рішень держави, до втрати іміджу в очах іноземних інвесторів, які просто не розуміють таких змін, які порушують діюче законодавство.

5. У питаннях оптимізації податкових надходжень важливим є врахування ефективності податкових ставок. Проведений аналіз основних бюджетоутворюючих податків, а саме податку на доходи фізичних осіб, податку на додану вартість, акцизного податку свідчить про те, що їх розмір менший від встановлених податковим законодавством ставок. Це свідчить про наявні проблеми у функціонуванні податків, які є визначальними при формуванні фінансових ресурсів держави і головною причиною цього є недоліки в адмініструванні.

6. Світовий досвід свідчить про різні підходи до питань формування фінансових ресурсів, особливо в умовах кризових явищ. Кожна країна має свої традиції в адмініструванні податків, різні співвідношення у розподілі податкових надходжень між центральними органами влади і регіонами, різний рівень податкової дисципліни і культури, податкового навантаження, масштабів ухилення від сплати податків. Всі ці фактори мають прямий чи опосередкований вплив на формування дохідних частин бюджетів за рахунок податкових надходжень. На сьогоднішній день популярним напрямком збільшення доходів у частині податків, є ідеї щодо оподаткування багатих громадян, так надприбутків різних бізнесів (Франція, США).

7. Досвід оптимізації податкових надходжень з метою формування фінансових ресурсів як держави, так і регіонів в Україні, свідчить про те, що

зазвичай всі дії у сфері оподаткування торкаються основних бюджетоутворюючих податків, або визначальних галузей. У своїх діях держава має враховувати цей факт, який призводить до проблем у формуванні податкових частин бюджетів всіх рівнів, а відповідно впливає і на виконання формування видатків, а це вже соціальні наслідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксюков С.М. Оптимізація податкової системи України на шляху до економічного розвитку. Електронний журнал. Державне управління: удосконалення та розвиток. №10. 2016
<http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1007>
2. Ахметов за все заплатить. Як Зеленський змусить олігархів платити більше податків: деталі таємного документу. URL:
<https://www.epravda.com.ua/publications/2021/04/22/673237/>
3. Байден говорит об отсутствии вреда для экономики от повышения корпоративного налога URL:<https://investor-ua.com/actual/bajden-govorit-ob-otsutstvii-vreda-dlja-jekonomiki-ot-povysheniya-korporativnogo-naloga.html>
4. Байден планує майже вдвоє підвищити податок для багатих. URL:<https://www.unn.com.ua/uk/news/1926328-bayden-planuye-mayzhe-vidvoye-pidvischiti-podatok-dlya-bagatikh>
5. Байден планує найвище за останні 28 років підвищення податків у США URL:<https://mind.ua/news/20223383-bajden-planue-najvishche-za-ostanni-28-rokiv-pidvishchennya-podatkov-u-ssha>
6. Барановська І. Проблеми реформування податкової системи в умовах кризи. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 8. С. 193–197
7. Безпорадні «інвестняні»: чому звільняти інвесторів від податків і зборів – не кращий варіант.
URL:<https://www.epravda.com.ua/news/2021/01/28/670457/>
8. Бій з тінню: про альтернативний варіант податкової амністії. URL:
<https://mind.ua/openmind/20223971-bij-z-tinnyu-pro-alternativnij-variant-podatkovoyi-amnistiyi>
9. Бойко Ю. Статистичний аналіз податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів (регіональний аспект): дис. ... канд. екон. наук: спец.

- 08.00.10 «Статистика». ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана». К., 2014. 194с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/860/1/Boyko-dis.doc.PDF..>
10. Бюджетний кодекс України. № 2456-VI від 08.07.2010 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
11. В ООН пропонують ввести податок для осіб, які постраждали від пандемії. URL: <https://kurs.com.ua/novost/335179-v-oon-predlagajut-vvesti-nalog-dlja-lic-kotorie-nazhilis-na-pandemii?source=ukrnet>
12. Від гравального бізнесу Україна має отримати 7,5 млрд грн. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-hralny-biznes-v-ukrayini/31021270.html>
13. Горин В.П. Фінансовий механізм забезпечення суспільного добробуту: теоретична концептуалізація та проблеми функціонування: моногр. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 516 с.
14. Городецька Т.Е., Поровай А.С. Аналіз податкових надходжень в системі доходів бюджету. Економічні науки. «Молодий вчений». № 2 (42). Лютий. 2017. с.243-247.
15. Гральний бізнес: Рада хоче знизити податки для операторів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/03/1/671494/>
16. Двести мільйонів за два місяці. Як азартні ігри приносять гроші в бюджет навіть в кризу. URL: <https://delo.ua/business/200-millionov-za-dva-mesjaca-kak-azartnye-igry-p-379907/>
17. Дія City" сприятиме збільшенню доходів від ІТ до понад 16 мільярдів доларів – Федоров. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/03/11/671837/>
18. Дубровський, Черкашин В. Порівняльний аналіз оподаткування фондів зарплатної плати та витрат бюджету в окремих країнах СНД, ЄС, Азії, Латинської Америки. Київ. 2018р. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/07/Doslidzhennya-rozmir-derzhavy.pdf>

19. Заплановано звільнення від оподаткування іноземної реклами. URL: <https://interbuh.com.ua/ua/documents/onenews/139387>
20. Из-за эпидемии Минфин не может разработать бюджетную декларацию на три года. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/iz-za-epidemii-minfin-ne-mozhet-razrabotat-bjudz-367578/>
21. Інвестняні": Зеленський підписав закон про податкові і митні пільги для інвесторів
URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/03/25/672307/>
22. IT – індустрію переведуть на спец режим: що в новій версії Дія. City та як це може змінити ринок.
URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/03/26/672322/>
23. Кізима А.Я, Кізима Т.О. Чинники впливу на виконання плану податкових надходжень. *Перспективи розвитку освіти, науки і бізнесу в глобальному середовищі: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 23 жовтня 2020 р. Тернопіль, 2020.*
24. Крисоватий А. І., Десятнюк О.М. Податкова система: навч. посіб. Тернопіль: Карт – бланш, 2004. 331 с.
25. Ломака Є.А. Дослідження існуючих систем оподаткування в країнах з розвиненою економікою. Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». Випуск 9. 2019. С. 115 - 120
26. МВФ пропонує обкласти тимчасовим податком компанії, які найбільше заробили на пандемії. URL: <https://mind.ua/news/20224469-mvf-proponue-obklasti-timchasovim-podatkom-kompaniyi-yaki-najbilshe-zarobili-na-pandemiyi>
27. Минфин предложил расширить перечень облагаемых налогом автомобилей. URL: https://biz.censor.net/news/3261405/minfin_predlozil_rasshirit_perechen_oblagaemyh_nalogom_avtomobileyi

- 28.Мінфін: Уряд схвалив Бюджетну декларацію на 2022 – 2024 роки.URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-uryad-shvaliv-byudzhetnu-deklaraciyu-na-2022-2024-roki>
- 29.На чому заробляють місцеві бюджети у країнах Європи та в Україні.
URL: <http://cost.ua>
- 30.Налог на Google". Как это будет в Украине, Польше и США
<https://internetua.com/-nalog-na-google-kak-eto-budet-v-ukraine-polshe-i-ssha>
- 31.Онуфрик М. С. Оцінка податкового навантаження на економічну діяльність людини. *Ефективна економіка*. №1.2011.URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=968>
- 32.Основні прогностичні макропоказники економічного і соціального розвитку України на 2020—2022 роки
URL:<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-prognozu-ekonomichnogo-i-socialnogo-rozvitku-ukrayini-na-20202022-roki-i150519>
- 33.Островецький В. Формування податкових надходжень бюджету в умовах трансформації економіки України: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг и кредит». Науково-дослідний фінансовий ін-т при Міністерстві фінансів України. К., 2006. 222 с.
- 34.Офіційний веб – сайт Державної казначейської служби України URL: <http://www.treasury.gov.ua>
- 35.Офіційний веб – сайт Міністерства фінансів України URL: <http://www.minfin.gov.ua>
- 36.Офіційний веб – сайт Державної податкової служби України
URL:<http://www.sta.gov.ua>
- 37.Офіційний веб – сайт Державної служби статистики України.URL: <http://ukrstat.gov.ua/>
- 38.Пасічний М.В. Податкова політика країн ОЕСР. Світ фінансів. №1.2018. С.

39. Піонтківська І. Податки у світі: навіщо нам потрібні податки та як створити ефективну систему оподаткування?
<http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100016559-podatki-u-sviti-navischo-nam-potribni-podatki-ta-yak-stvoriti-efektivnu-sistemu-opodatkuvannya>
40. Податки в Україні vs країни ЄС: де платять більше?
URL:<https://cost.ua/714-podatky-v-ukrayini-vs-krayiny-eu-de-platyat-bilshe/>
41. Податки і збори: сучасні тенденції та перспективи / Вдовиченко А. М., Козоріз Л. О., Паскалова А. Г., Пірнікоза П. В., Серебрянський Д. М., Сибірянська Ю. В., Стадник М. В.; [за заг. ред. В. М. Мазярчука]. – Київ: «ФОП Лопатіна О.О.», 2019. 392 с. https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/wfd_podatky_final.pdf
42. Податкова амністія: що підготував президент для платників податків
URL: <https://mind.ua/openmind/20222896-podatкова-amnistiya-shcho-pidgotuvav-prezident-dlya-platnikiv-podatkiv>
43. Податковий кодекс України. К.: ДП «ІВЦ ДПА України», 2010. 336с.
44. Понад три чверті французів хочуть ще більше податків для багатіїв. URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3060343-ponad-tri-sverti-fracuziv-hocut-se-bilse-podatkiv-dla-bagatiiiv.html>
45. Савчук Н.В. Бюджетні пріоритети України у контексті суспільного вибору : монографія. К.:КНЕУ. 2014. 325 с.
46. Савчук О.О. Економічна сутність податкових надходжень у системі фінансово – економічного регулювання. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Випуск 6-2 (06). 2016. С.138 – 141.
47. Світовий банк застеріг від завищення податків
URL:<https://www.epravda.com.ua/news/2021/04/8/672777/>
48. Статистика: частка податків у ВВП ЄС і України. URL:
<http://edclub.com.ua>

- 49.Сторонянська І.З., Беновська Л.Я. Податкові надходження в структурі доходів державного та місцевого бюджетів: регіональний вимір. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Випуск 1 (111). 2015. С.92 – 97.
- 50.У податковій розповіді, скільки програмних РРО вже є у них на обліку URL:
<https://www.slovoidilo.ua/2020/11/03/novyna/ekonomika/podatkovij-rozповily-skilky-prohramnyx-rro-vzhe-ye-nux-obliku>
- 51.У Раді запропонували перерозподілити податок із зарплат: що хочуть змінити.URL: <http://www.volynnews.com/news/all/u-radi-zaproponuvaly-pererозpodilyty-podatok-iz-zarplat-shcho-khochut-zm/>
- 52.Уряд очікує до 2,5 млрд грн. від реалізації грального бізнесу URL:
<https://hromadske.ua/posts/uryad-ochikuye-do-25-mlrd-grn-vid-legalizaciyi-gralnogo-biznesu>
- 53.Фінанси зарубіжних корпорацій / [В. Суторміна, В. Федоров, Н. Рязанова]. К.: Либідь, 1993. 368 с.
- 54.Юшко С. Роль податкових надходжень у формуванні доходів бюджету. Світ фінансів. № 3(60).2019. С.139 – 149.
- 55.American Recovery and Reinvestment Plan. – The office of the President elect. URL: http://change.gov/agenda/economy_agenda
- 56.Baskaran T., Feld T. P. Fiscal Decentralization and Economic Growth in OECD Countries: is there a Relationship. *Public Finance Review*. 2012. No 41/4. P. 421–445.
- 57.Beschäftigungssicherung durch Wachstumsstärkung: das erste Konjunkturpaket im Überblick.– Bundesministerium für Wirtschaft und Technologie. / <http://www.bmwi.de/BMWi/Navigation/Wirtschaft/Konjunktur/konjunkturpaket-1.html>.
- 58.Blochliker H., Merk O., Charbit C., Mizell L. Fiscal Equalization in OECD Countries. URL: <http://www.oecd.org/ctp/federalism/39234016.pdf>.

59. Social Protection in Fiscal Stimulus Packages: Some Evidence. URL: http://web.undp.org/developmentstudies/docs/socialprotection_fiscalstimulus_march2010.pdf.
60. Tax responses to the global economic crisis. URL: http://www.deloitte.com/view/ru_RU/ru/7562/7841/index.htm.
61. Thiessen U. Fiscal Decentralization and Economic Growth in High Income OECD Countries. *Fiscal Studies*. 2003. No 24. P. 237–274.